

[www.regionalelandschappen.be](http://www.regionalelandschappen.be)  
[projects2014-2020.interregeurope.eu/rfc/](http://projects2014-2020.interregeurope.eu/rfc/)

# Versterk de omgeving



**Wim Debaene**  
*landschapsarchitect, ruimtelijk planner*

- Regionale Landschappen in Antwerpen
- Partner Interreg Europe project RFC

[wim.debaene@rldv.be](mailto:wim.debaene@rldv.be) +32 496 10 38 84

07.10.23 Studiedag: van Donjon tot ravelijn, versterkt erfgoed in Vlaams-Brabant – Rijksarchief Leuven









# BAR BRIAL

FORT 4 - MORTSEL



# De laatste stukjes open ruimte ...

een kleine parade  
**gebermte**  
cultuur, kunst en natuur





# ... versterk de omgeving

also in  
English  
version 

## Resultaat RFC “Recapture the Fortress Cities”

- samenwerking rond **fortificatie erfgoed** richting een **duurzame toekomst**
- ontdek het project in de **interactieve brochure**

<https://www.regionalelandschappen.be/publicaties/rfc>



## Magazine “Vesting”

- Naast kennis rond vestingbouw zet Simon Stevin steeds meer in op **toekomstige plannen** in vestingen en forten



<https://www.regionalelandschappen.be/projecten/herover-de-vestingsteden>



# Volg een visie ...



## Stimuleren van opgaves in verschillende sites

- ★ Herentals
- ★ Lier
- ★ Mechelen
- ★ Zandvliet
- ★ Lillo
- ★ Dendermonde



- 1 preservation  
cultural & military  
heritage.
- 2 nature and environment  
management.
- 3 economic aspects.  
financing mechanisms.
- 4 social use. recreation  
public space tourism.
- 5 urban planning  
infrastructure.
- 6 innovation.

- Zoek naar koppelkansen
- Gebruik plannen als tool



# ... versterk de omgeving

## Stimuleren van opgaves in verschillende sites

- ★ Herentals
- ★ Lier
- ★ Mechelen
- ★ Zandvliet
- ★ Lillo
- ★ Dendermonde



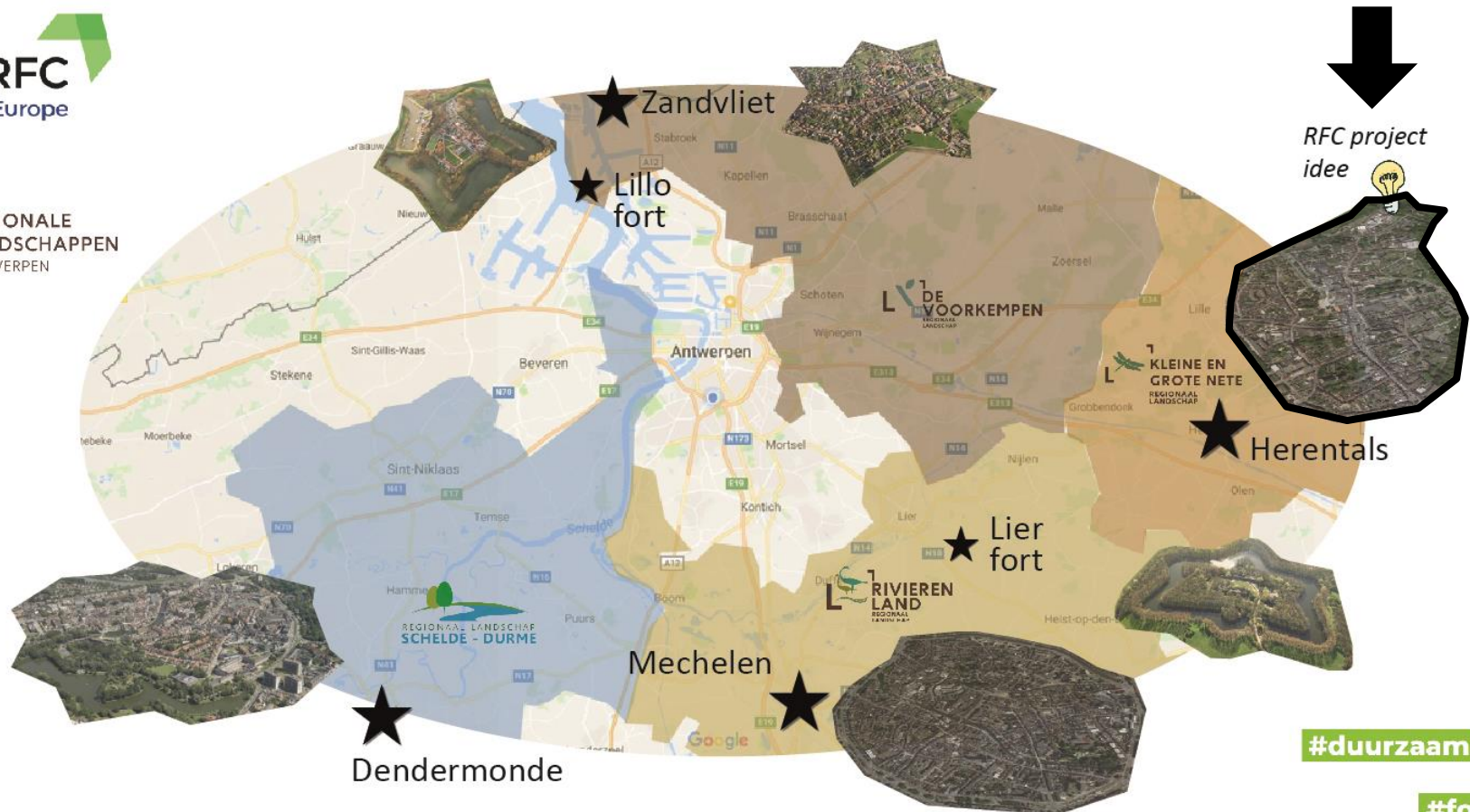
- 1 preservation  
cultural & military  
heritage.
- 2 nature and environment  
management.
- 3 economic aspects.  
financing mechanisms.
- 4 social use, recreation  
public space tourism.
- 5 urban planning  
infrastructure.
- 6 innovation.





# ... versterk de omgeving

## Stimuleren van opgaves in verschillende sites



#duurzaamheid\_

#forten\_

#erfgoed\_



# Bedankt familie Le Paige ...



## ... voor het goede voorbeeld van 100 jaar geleden !



[plannen.onroerendergoed.be/plannen/890](http://plannen.onroerendergoed.be/plannen/890)





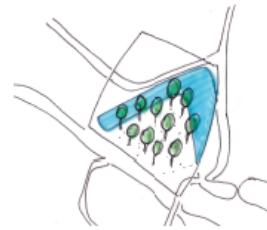
1147



eind 16de eeuw



18de eeuw



begin 19de eeuw



einde 19de eeuw



jaren '80 tot nu

**Eerste nederzetting binnen de eerste stadsomwalling**  
1147 tot eind 16de eeuw: het domein maakt mee deel uit van de eerste nederzetting ten noorden van de Kleine Nete (villa nova) binnen de eerste stadsomwalling

**Domein behoort tot de tweede stadsomwalling**  
Eind 16de eeuw tot eind 18de eeuw  
Het domein krijgt een militaire functie en behoort tot de teruggedrongen tweede stadsomwalling.  
• vooruitspringende bastions

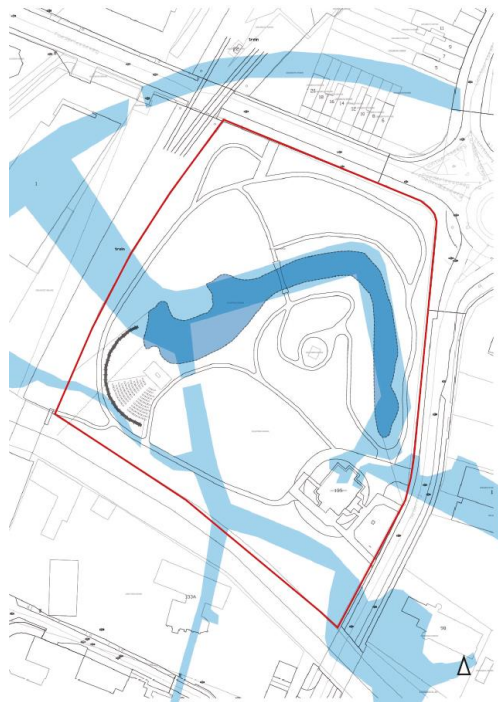
• versterking wordt omgevormd tot halve maan

**Domein in eigendom van familie Le Paige**  
1775 tot 1976  
• ontmanteling militaire functie  
• eerste aanplant van eiken op het domein

• bouw van het kasteel, eerst als buitenverblijf met parkaanleg lusttuin, later een permanent woonhuis met Engelse landschapstuin  
• laatste erfgename, mystiek legaat en bescherming

**Openstelling van het kasteeldomein**  
Jaren '80 tot heden  
• plan arboretum  
• restauratie kasteel  
• dringende werken vijver en paden  
• sterke verruiging park  
• eerste beheerwerken in kader van het beheersplan

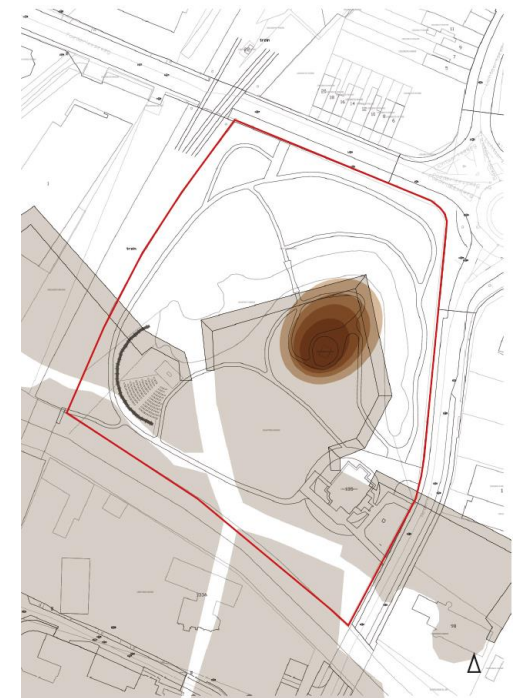
figuur 14: tijdslijn domein Le Paige



figuur 45: vijver (foto's 23/11/2017)



figuur 47: heuvel met Paviljoen (foto 23/11/2017)





## 4.2 Synoptische tabel archeologisch en landschappelijk erfgoed

2: historische nota		1: identificatie				3: inventarisatie huidige toestand		4: erfgoedwaarden	extra waarden		
nr.	tijdslaag	periode	archeologische zone	bouwkundig erfgoed	monument	monument	stad- of dorpsgezicht	bijzondere kenmerken	diagnose	koppeling aan erfgoedwaarden beschermingsbesluit	niet gekoppeld aan erfgoedwaarden beschermingsbesluit
6	Openstelling park en kasteel	vanaf 1980	gedeelte	enkel kasteel				<p>In 1979 overdracht domein aan Kerkfabriek OLV bij mystiek legaat "het goed onvormen tot kerk, indien onmogelijk kerk op zijn plaats"</p> <p>vanaf 1980 zijn er heel wat toevoegingen, o.a.:                      - plan arboretum, naam- en nummerkordjes                      - dringende werken, restauratie kasteel                      - hekwerk rondom, extra toegangspoorten en brandweg rond kasteel, trap spoorwegbrug                      - openluchtkerk (symbool conflict legaat)                      - parkmeditatie, twee kunstwerken ...</p>	<p>- sterke gevolgen geen/onvoldoende beheer van de tuin: er is een sterke vernieuwing van de parkstructuur en verval van bouwkundige en landschappelijke erfgoedelementen</p> <p>- veel opslag, klimop, uithal en dood hout, evolutie van park naar bos door uitblijven gepast beheer van veteranen komen, komen-groepen, struiken, jonge opslag ...</p> <p>- naam- en nummerkordjes van arboretum zijn rommelig (onvolledig, onleesbaar ...)</p>	<p>het arboretum heeft een <b>historische waarde</b>, <b>wetenschappelijke waarde</b> (beschermde monument, park)</p> <p>Hof Le Paige met omringend park heeft een <b>historische waarde</b> (beschermde stadsgezicht)</p>	<p>- <b>gebruikswaarde</b>: kasteel in gebruik voor socio-culturele activiteiten, het domein als publiek park en arboretum</p> <p>- <b>immateriële waarde</b>: verhaal rond mystiek legaat en conflict bescherming</p>
5	Engelse Landschapstuin en kasteel	vanaf einde 19de eeuw	gedeelte	enkel kasteel				<p>- bouw kasteel met complexe erfgoedelementen: elke bouwlaag - en inrichting van elke kamer verschilt (zie tabel bouwkundig erfgoed)</p> <p>- landschappelijke stijl park is aanvullend op het lusthof: bijzondere structurele elementen zijn de vijver en gloeiende heuvel (restanten van de Vesten), lagen van beplanting: knuiflaag van stinsen, struikengroepen, solitaire bomen, boomgroepen, overige stijlkenmerken: overgang open gazon naar gesloten massieven, kronkelende paden, zichtsassen en doorkijken op parkarchitectuur (Paviljoen, brug, poorten en hekwerk)</p>	<p>- de oorspronkelijke staat van de landschapstuin is bewaard gebleven maar verwilderd</p> <p>- leesbaarheid van boomgroepen en solitaire bomen is verdwenen en gaan nu op in het geheel</p> <p>- de struikmassieven zijn sterk uitgediept en gaan op in het geheel (nog baotbaar)</p> <p>- de stinsenflora ligt onder uitblijven beheer, sommige staan op punt van verdwijnen</p> <p>- geen afwisselende parkbeleving meer (open-gesloten), eerder een uniform kosbeeld</p> <p>- podensstructuur is bewaard maar overgroeid</p> <p>- Paviljoen en brug zijn in erbarmelijke staat</p>	<p>Het kasteel in neo-Vlaamserenaissance-stijl uit 1892 heeft een <b>historische waarde</b>, <b>artistieke waarde</b> (beschermde monument, kasteel)</p> <p><b>historische waarde</b>, <b>wetenschappelijke waarde</b> (beschermde monument, park)</p> <p>- uitgeknipte, botanisch waardevolle verzameling van inheemse en uitheemse boomsoorten</p> <p>- schildersachtige, landschappelijke stijl</p> <p>- typische 19de eeuwse parkarchitectuur: tuinketens, toegangspoor, ijskelder, ijzeren brug Hof Le Paige met omringend park heeft een <b>historische waarde</b> (beschermde stadsgezicht)</p>	<p>- <b>esthetische waarde</b> (landschapstijl)</p> <p>- <b>immateriële waarde</b>: verhalen rond familie Le Paige en het domein: periode kasteel als permanent woonhuis, tijdens WO werd het kasteel gebruikt als borddeel, laatste erfgename, verhalen laatste tuinman ...</p>
4	Lusthof met zomereiken, start botanische collectie	vanaf 1775						<p>- in 1806 aanplant van 30 zomereiken als boomweide (naar aanleiding van de geboorte van Henri Jean-Marie Le Paige), start lusthof</p> <p>- het lusthof bestond uit een georganiseerde aanplant in een afgesloten plek als sublimatie van de natuur: hoge bomen (voorkeur voor exoten), het maaiwiel bedekt met bloemen (stinsenplanten), dichte struikpartijen, vijver ... intensief beheer was noodzakelijk</p> <p>- omstreeks 1830 verdere uitbreiding van de botanische collectie door Jean-Marie Le Paige</p>	<p>- de eikenaanplant heeft zich geleurende de laatste 40 jaar (na vererving en wegvallen regulier beheer) kunnen ontwikkelen als bos, en is intussen geëvolueerd naar een eiken-beukenbestand.</p> <p>- van de dertig zomereiken (<i>Quercus robur</i>) zijn er momenteel nog 16 behouden</p> <p>- het principe van bosweide is verloren gegaan, de eikenaanplant is uitgediept door een effectief bos. De documentatie tussen de eiken en de beuken zet zich in en beheer dringt op</p>	<p><b>historische waarde</b>, <b>wetenschappelijke waarde</b> (beschermde monument, park)</p> <p>- lustuin vormt het oudste deel van het domein dat werd aangelegd door Henri Le Paige, vermoedelijk circa 1820-1830, tot op heden gekenmerkt door een grote verscheidenheid aan plantensoorten</p> <p>- tuinpaviljoen is de 1e parkarchitectuur (uit 1836)</p>	<p>- <b>ecologische waarde</b> eiken-beukenbos (beschermde monument, park)</p> <p>- <b>immateriële waarde</b>: verhalen rond familie Le Paige en het domein: periode overname domein van 300 Herentalse roeden, eerste aanplant na geboorte, het lusthof Hof Le Paige was eerst als buitenverblijf bedoeld (van de buitenwereld afgesloten plek), uitheemse bomen zijn ook schenkingen van missionarissen, Paviljoen is oudste gebouw van het park</p>
3	Versterking met Vesten	tot einde 18de eeuw						<p>- de vesten zijn nog zichtbaar aanwezig op het terrein, restanten van zowel de gracht als van het bastion, hiervoor moet je het terrein zelf betreden en van dichtbij bekijken</p> <p>- de parkvijver is een reliëf van de gracht omheen één van de noordelijke bastions, de gracht werd gevoerd door de Kleine Nete</p> <p>- de heuvel was een vooruitspringend bastion</p> <p>- deze structuren maken deel uit van de tweede, 17e eeuwse, omwalling van de stad</p>	<p>- wat nu vijver en heuvel zijn, waren vroeger gracht en wal met bastion. Ze zijn later opgegaan in het park en de tuin, daarbij zijn ze aangepast en omgevormd, maar ondanks de modificatie zijn de kenmerken nog actueel</p> <p>- de tuin onttrekt deze structuur aan het zicht</p> <p>- deze vestenstructuur is maar op enkele plaatsen bewaard in Herentals, de link met omliggende restanten ten westen (Kattenberg) en ten oosten (site Koetshuis) is niet langer herkenbaar, samenhang is verloren</p>	<p>- de restanten van de vroegere stadsomwalling werden geïntegreerd in de tuin en hebben een <b>historische waarde</b>, <b>wetenschappelijke waarde</b> (beschermde monument, park)</p> <p>- voorkomen van de restanten van de stadsomwalling op Hof Le Paige met omringend park en samenhang met restanten ten westen en ten oosten, heeft een <b>historische waarde</b> (behoort tot het beschermde stadsgezicht)</p>	<p>- <b>moelijkheid tot aanvulling kennis rond versterkingen</b> via terreinonderzoek, restanten zijn nog te traceren, herkenbaar</p> <p>- <b>unieke waarde</b>, <b>streekidentiteit</b>: er zijn slechts 5 versterkte steden in de Provincie Alpen, samen met Lier de enige in de Kempen. Niet alle versterkingen zijn geheel of gedeeltelijk bewaard gebleven tot op vandaag, waar dat wel zo is, staan ze vaak onder druk</p> <p>- <b>immateriële waarde</b>: verhalen oorlog</p>
2	Eerste stadsomwalling	tot einde 16de eeuw						<p>- op de buitenrand van de vijver zitten onder de grond (waarschijnlijk) nog resten van de oudste middeleeuwse stadsfase (die op hun beurt al dan niet oudere archeologische lagen afdekken of doorsnijden)</p> <p>- vermoeden dat op deze locatie een economische of ambachtelijke wijk van de stad ligt die werd opgegeven na de Spaanse verwoestingen in 1578 (restant van deze periode is Gasthuis site aan overkant Nete, 1253)</p>	<p>uit archeologische records weten we nog maar weinig over deze periode en specifiek voor deze vroegste stadsfase van Herentals zijn er niet zoveel plekken waar deze informatie in de toekomst gevrijwaard zal blijven van verstoring</p>	<p>de samenhang Hof Le Paige met omringend park en Sint-Elisabethgasthuis heeft een <b>historische waarde</b> (behoort tot het beschermde stadsgezicht)</p>	<p>- <b>archeologische/wetenschappelijke waarde</b>: vermoedelijk komen op de buitenrand van de vestenstructuur nog restanten en sporen voor van de oudste stadsonwikkeling (die dateren tussen de 12e eeuw en het terugvallen van de omwalling op het einde van de 16e eeuw)</p> <p>- <b>immateriële waarde</b>: verhaal ontstaan van de stad</p>
1	Kleine Nete	voor 1147						<p>- de Kleine Nete is het structureel landschapselement voor de ruime omgeving, hier is de stad ontstaan (dit manifesteert zich nog heel duidelijk door de erfgoedcluster langs de Kleine Nete)</p> <p>- in een latere fase werd de Kleine Nete handig ingezet in de stadsomwalling en vesten</p> <p>- in Vlaanderen liggen heel wat landgoederen langs rivieren. Het kasteel en het Paviljoen zijn georiënteerd op de Kleine Nete (zichtsas)</p>	<p>door de sterke begroeiing langs de oevers van de Kleine Nete en ook de vernieuwing van het park in de zuidelijke rand is de erfgoedcluster (koetshuis, site Elisabethgasthuis, Hof Le Paige) en de visuele relatie met de Kleine Nete verroebeld</p>	<p>de samenhang Hof Le Paige met omringend park en de meander van de Kleine Nete binnen de oude stadsomwalling heeft een <b>historische waarde</b>: (behoort tot het beschermde stadsgezicht)</p>	<p>- <b>belevingswaarde</b>: Netevallei geeft mee vorm aan de Engelse landschapstuin (interne zichtsassen, relaties in het park)</p> <p>- <b>ecologische waarde</b>: de Netevallei vormt een belangrijke link met omliggende natuurgebieden (Hellekens, Langendorken, Olen Broek ...)</p> <p>- <b>immateriële waarde</b>: verhaal (stads) landschap, bijzondere situatie van een open rivier in binnenstedelijke omgeving</p>



## 6.2 Beheermaatregelen landschappelijk erfgoed

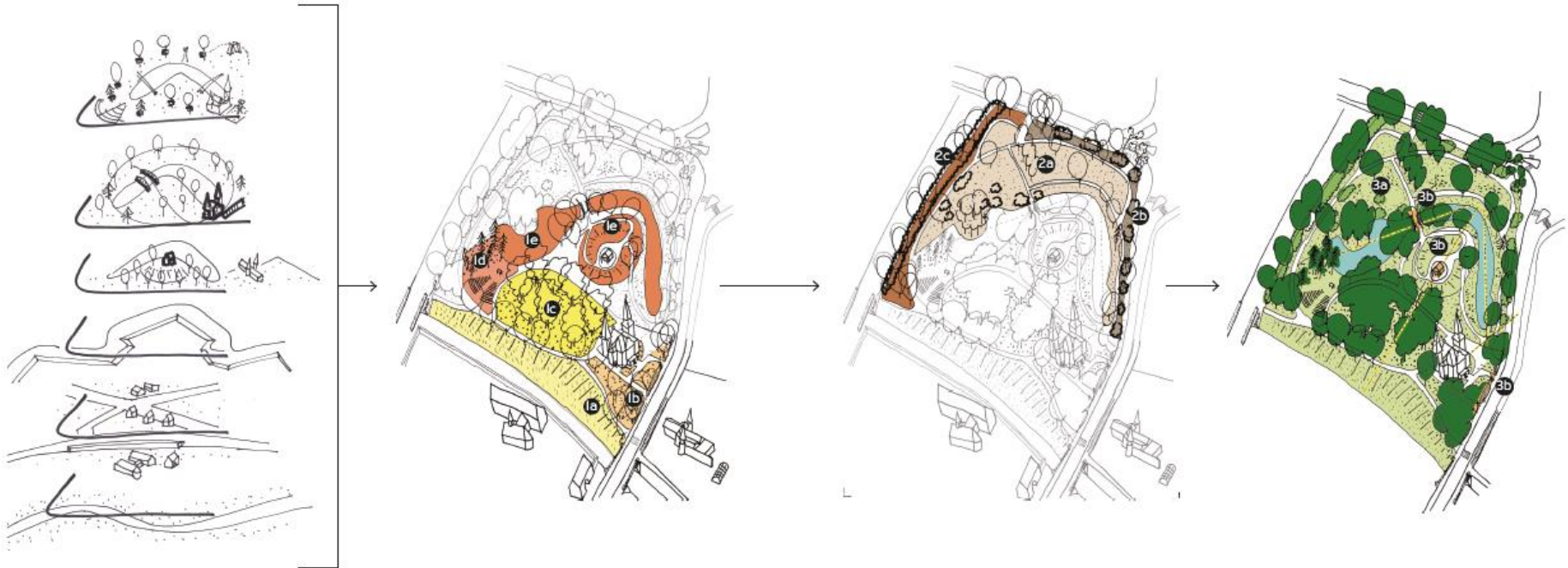
### 6.2.1 Beheereenheden

De tijdslagen zijn sterk voelbaar in het park en zijn daarbij een wezenlijk onderdeel van de bescherming. Het toekomstig beheer zet in op de leesbaarheid en de versterking van deze gelaagdheid. Dit vormt de basis voor het indelen in volgende beheereenheden:

1. INTRAMUROS 'binnen de vesten'
  - 1a. ECOLOGISCHE CORRIDOR
  - 1b. KASTEEL OMGEVING
  - 1c. BOOMWEIDE VAN ZOMEREIKEN
  - 1d. BUITENKATHEDRAAL
  - 1e. VESTEN (PARKVIJVER EN HEUVEL)

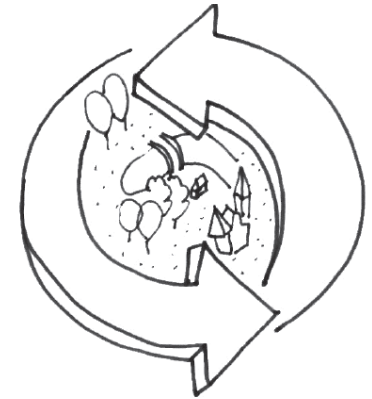
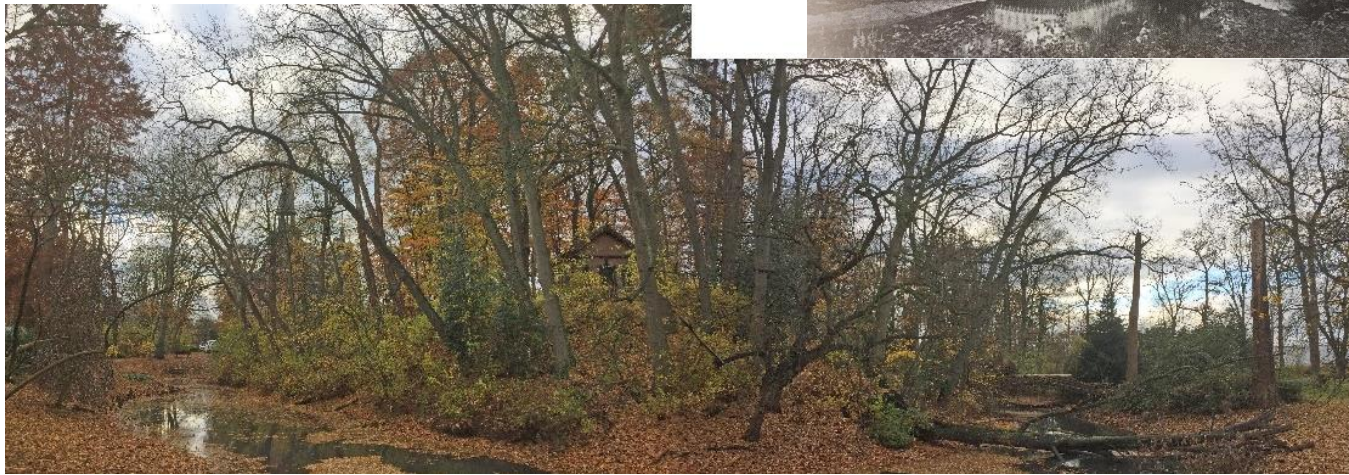
2. EXTRAMUROS 'buiten de vesten'
  - 2a. PARKZONE LIGWEIDE
  - 2b. PARKRAND POEDERLEESTEENWEG – NEDERRIJ
  - 2c. PARKRAND SPOORWEG

3. ENGELSE LANDSCHAPSTUIN
  - 3a. LANDSCHAP
  - 3b. PARKARCHITECTUUR



figuur 163: doorwerken van tijdslagen in beheereenheden





*“behoud door ontwikkeling”*





# Kroonwerk Herentals

daar waar historie, stad en natuur elkaar ontmoeten



Plan Pierre Le Poivre, vestingbouwkundige (ca. 1600)



## Kroonwerk Herentals

daar waar historie, stad en natuur elkaar ontmoeten



lokaal hefboomproject Natte Natuur in kader van de Blue Deal en de gebiedsontwikkeling in het strategisch project van de Kleine Netevallei



DEPARTEMENT  
OMGEVING



Blue Deal  
De vijfde dagen omringel en waterschaars

Stad Herentals en Kerfabriek OLV i.s.m. Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete en Vlaamse Milieu Maatschappij



vroegere stadsomwalling



vandaag



'recapture'



# Kroonwerk Herentals

daar waar historie, stad en natuur elkaar ontmoeten

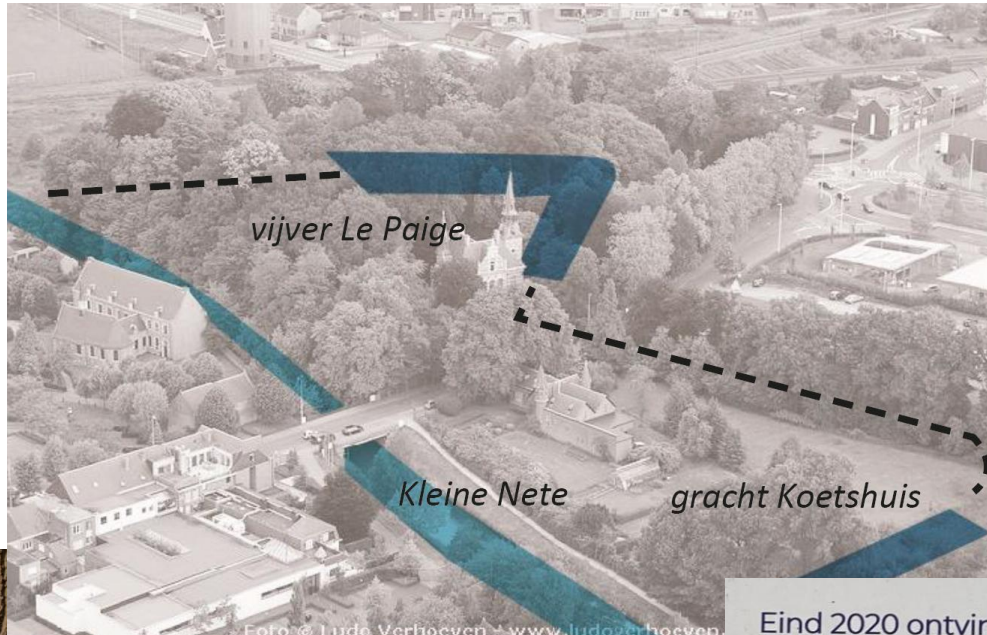


Foto © Ludo Verhoeven - www.ludoverhoeven.be

## Kroonwerk

De afgelopen vijftig tot zestig jaar verloor Vlaanderen 75 procent aan natte natuur. Van de 244.000 hectare natte natuur die er rond 1950 nog was, blijft nu maar 68.000 ha over.

Eind 2020 ontving de stad een subsidie van 250.000 euro voor het lokaal hefboomproject 'Kroonwerk'. Dit project zet in op de creatie van bijkomende natte natuur.

De restanten van de voormalige vestingsgrachten worden opnieuw verbonden met de Kleine Nete en vullen zich zo weer met water. De bermen van deze vestingsgrachten richten we op slimme en ecologische wijze in.

De project wordt gefinancierd door de Vlaamse overheid

DEPARTEMENT ONGEVING  
KLEINE EN GROTE NETE  
RFC Interreg Europe

A  
WEETJE



# Kroonwerk Herentals

daar waar historie, stad en natuur elkaar ontmoeten





# Vestentoets

## 01 SITUERING

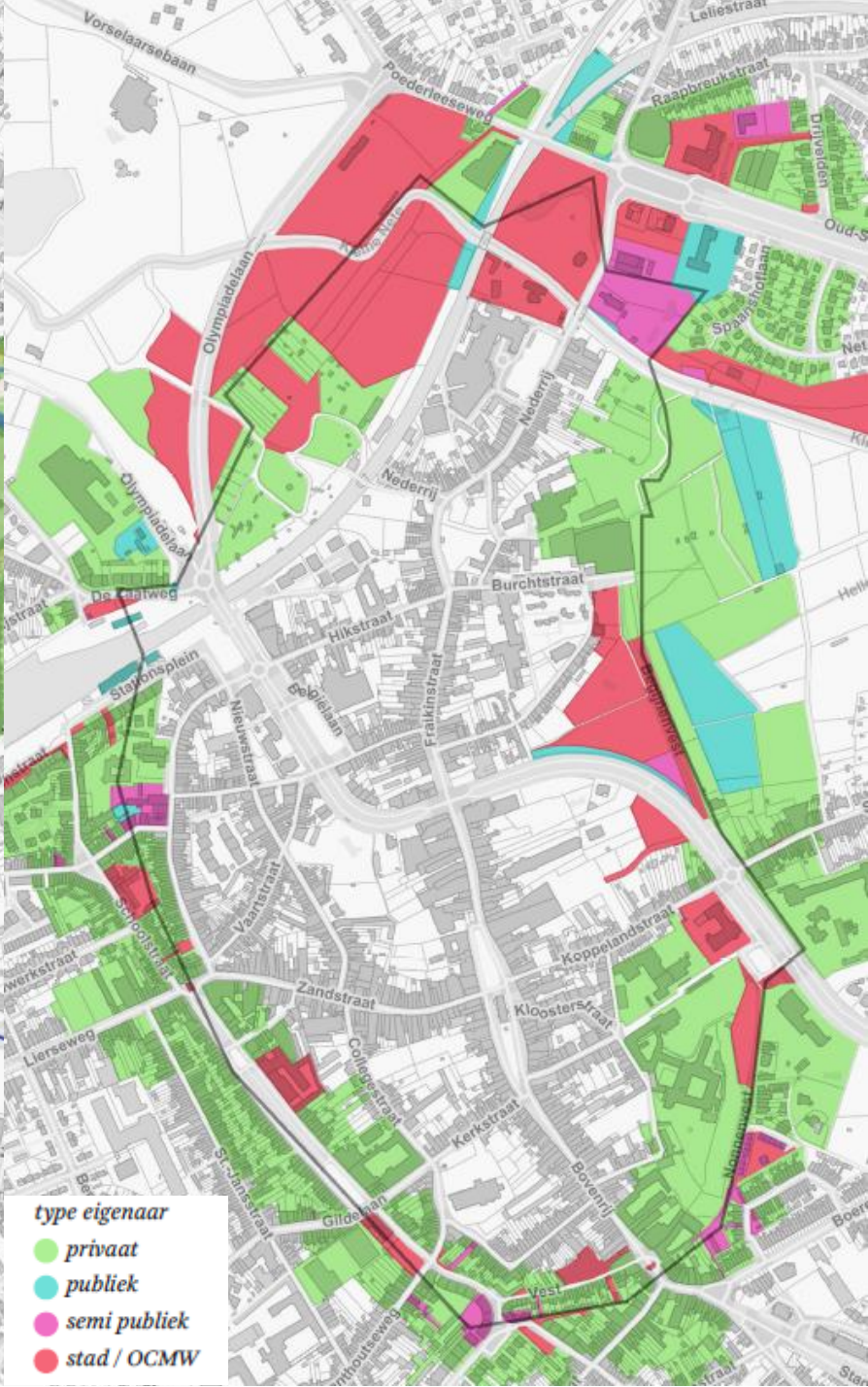
### GROTE PLANDYNAMIEK

Er zijn bij de opmaak van deze vestentoets heel wat projecten op en rond het historisch centrum van de stad Herentals en haar vestenstructuur. Een overzicht:

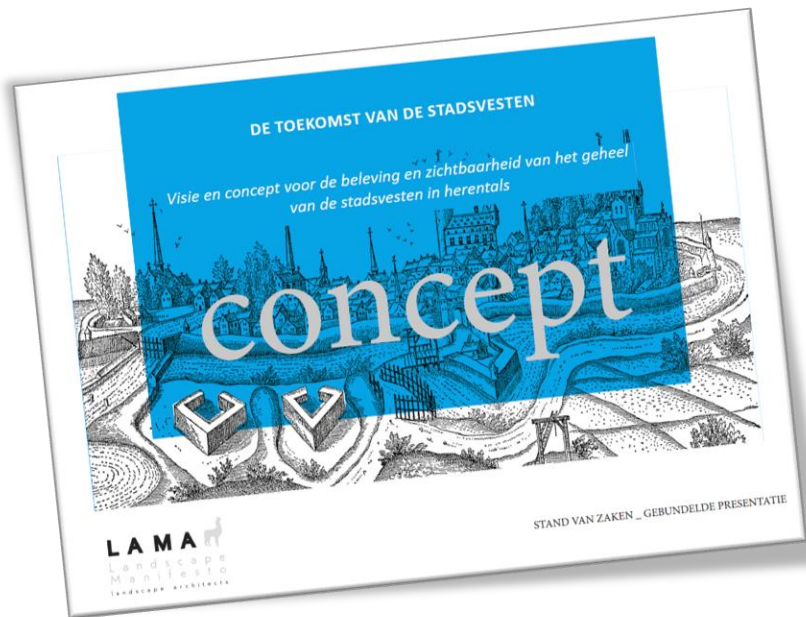
- 1 Stationsomgeving (Immostar)
- 2 Fietsostrade (Provincie Antwerpen)
- 3 CATCH – water infiltratie onderzoek (VMM)
- 4 Masterplan en PRUP Olympiadelaan/Bruggenbeemd (Provincie Antwerpen) / Strategisch project Kleine Nete (RLKGN)
- 5 Poederleeseweg (stad ism Agentschap Wegen en Verkeer)
- 6 Beheersplan kasteeldomein Le Paige (stad Herentals)
- 7 Open Oproep BWMSTR Kerk (Kerkfabriek)
- 8 Blue Deal Kroonwerk (stad)
- 9 Site 'De Voorzienigheid' (Hestate ontwikkeling)
- 10 Trage wegen (RLKGN)
- 11 Begijnhofpark (stad)
- 12 ABO-as Augustijnenlaan – Belgiëlaan – Augustijnenlaan, voormalig Kempisch Kanaal (stad)
- 13 Locatie onderzoek nieuw AC Administratief Centrum (stad)
- 14 Site 'Nonnenvest' (Zusters Franciscanessen, RE-ST)
- 15 Nieuwe ontwikkeling aan de Bovenpoort (Redwood)
- 16 Parking naast de bibliotheek (stad)
- 17 Kunstencampus en politie commissariaat (stad en politiezone Neteland)
- 18 RWA-as, bufferen van 3.200 m<sup>3</sup> stadswater in voormalige vesten en grachtenstructuur (stad ism Aquafin)
- 19 Begijnhofsite en bejaardenwoningen (360° architecten, Cluster)

 archeologische zone









## SPELREGELS VAN HET RFC WORDEN 7 AMBITIES

1



1 VESTENPARK ALS GEHEEL RONDOM ROND

2



VERSTERK EN WAARDEER DE GROENE STRUCTUREN OP DE VESTEN EN VERKNOOP DEZE MET DE GROENSTRUCTUREN OP SCHAAL VAN DE STAD

3



MAAK WATER IN VERSCHILLENDE GEDAANTEN TERUG EEN WEZENLIJK ONDERDEEL VAN HET VESTENPARK

4



MAAK INTERESSANTE POORTEN EN ONTMOETINGSPLEKKEN

5



WE MAKEN SAMEN DE VESTEN

6



ARCHEOLOGISCHE TOETS

7

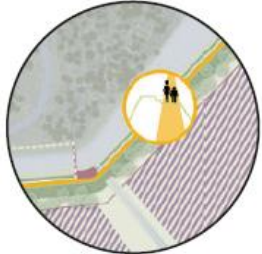


MAAK ELK SEGMENT SPECIFIEK



## BOUWSTEEN: HET VESTENPAD

vestenpad op gerestaureerde wal



vestenpad doorheen royale tunnel



vestenpad gescheiden van gemotoriseerd verkeer



vestenpad naast nete



vrijliggend vestenpad



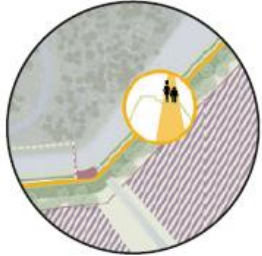
vestenstraat, auto blijft achter





# BOUWSTEEN: HET VESTENPAD

vestenpad op gerestaureerde wal



vestenpad doorheen royale tunnel



vestenpad gescheiden van gemotoriseerd verkeer



STADSOMWALLING IN LEUVEN



LEIDEN SINGELPARK HELEMAAL RONDOM MET PAD (LOOP AWARD)







1925 luchtfoto Herentals









Bovenpoort

Nonnenvest

Vest

Molenvest

Zandpoort

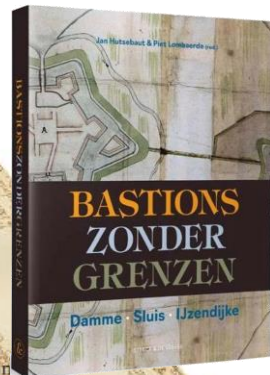
Begijnvest

Koetshuis

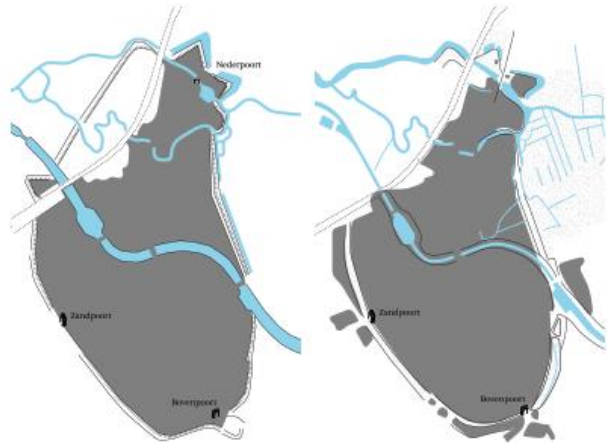
Le Paige

Kattenberg













## 07 VESTEN TEAM

Het Vesten team werkt steeds verder aan de vestentoets.

Kerngroep: stad Herentals, RLKGN, Kempens Karakter en IOED

Stuurgroep: AOE Vlaanderen, VMM, Provincie, Simon Stevin Stichting



Good practice:  
**Fortress Advisory Board**



**Stichting Menno van Coehoorn**  
voor het behoud van voormalige verdedigingswerken

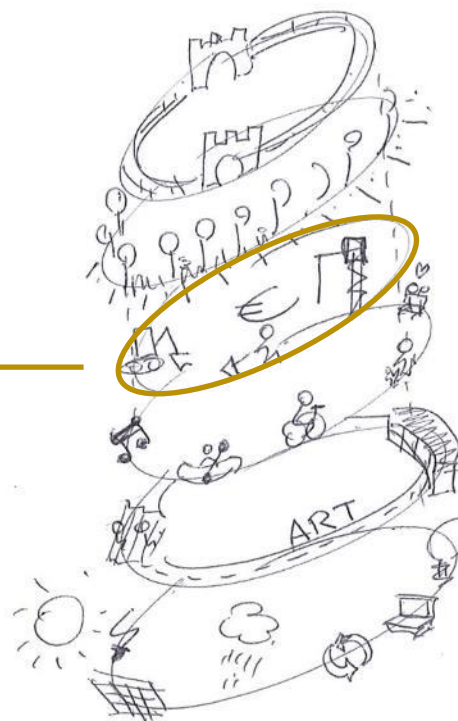




# ... versterk de omgeving

## Stimuleren van opgaves in verschillende sites

- ★ Herentals
- ★ **Lier**
- ★ Mechelen
- ★ Zandvliet
- ★ Lillo
- ★ Dendermonde



- 1 preservation  
cultural & military  
heritage.
- 2 nature and environment  
management.
- 3 economic aspects.  
financing mechanisms.
- 4 social use, recreation  
public space tourism.
- 5 urban planning  
infrastructure.
- 6 innovation.





# ... versterk de omgeving

## Stimuleren van opgaves in verschillende sites

RFC  
Interreg Europe

REGIONALE LANDSCHAPPEN  
ANTWERPEN

Zandvliet

Lillo fort

Antwerpen

Mechelen

Lier fort

Herentals

Dendermonde

DE VOORKEMPEN

KLEINE EN GROTE NETE

RIVIEREN LAND

RFC project idee

#duurzaamheid\_

#forten\_

#erfgoed\_



*ontoegankelijk voor publiek*

*moeilijk onderhoud, beheer en grote kosten*

*verborgen parel*

*beschermingswaardig  
afhankelijk van visie*

*26 ha !*

*habitatgebied*





# 80.000 views



**80.000**

Hallo Wim,

In totaal **80.000** weergaven van je foto's!

Bedankt dat je foto's hebt toegevoegd aan Google Maps. Dankzij bijdragen zoals de jouwe kunnen anderen beslissen wat leuk is om te doen of te bekijken. Ga zo door!

**70.000**

fotoweergaven



[Bekijk je foto's >](#)

**Veel mensen vinden je foto erg nuttig**

Gefeliciteerd! Je foto heeft net een nieuwe mijlpaal bereikt. Hij is meer dan 70.000 keer bekeken. Dat betekent dat je heel veel mensen hebt geholpen met relevante informatie.

[Meer bijdragen](#)





# 1.400 bezoekers Fortuin, 2022

ZOMER  
IN HET  
FORT  
27.08 –  
04.09  
LIER

**FORTUIN**

*Ooit werd het fort gebouwd  
om mensen te beschermen  
met dikke stenen muren  
onderaardse gangen en grachten*

*Enkel als de nacht valt  
kan je een glimp opvangen van  
wie of wat deze plek nu bewoont  
en wat er te bewaken valt*



**FORTUIN**

ontdek de ware rijkdom van het fort van Lier

<https://talenthe.be/producties/archief/fortuin.html>



# 52 vleermuizen diploma's, 2022



27.08 –  
04.09  
LIER



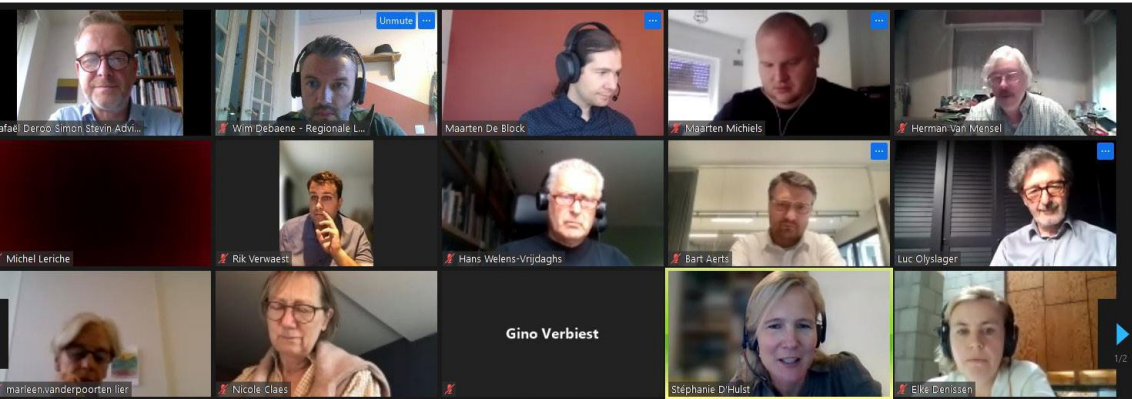


# + 600 ideeën aan droommuur



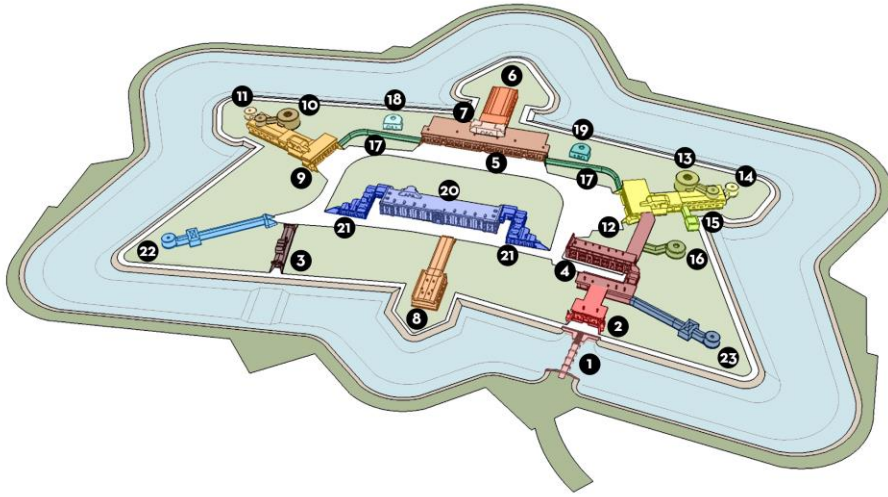


# overleg en participatie rondes





# eerst onderzoek



## Bouwkundige lezing:

- complex, omvangrijk, gebouwenstelsel
- 23 fortgebouwen, enkele **architecturale parels** > vallen weinig/niet op door sterk verval en jarenlange leegstand, begroeiing
- onveilig, scheuren, barsten ...
- erfgoed onder druk

## Landschappelijke lezing:

- origineel, kaal fort landschap is door wegvallen functie, beheer geëvolueerd naar bebost fort
- niet goed zichtbaar en leesbaar, **uniek loopgraven stelsel** DHM
- verbrede toegang, antennes ... !
- Fort Lier = gave situatie oa behoud glacis en schootsveld





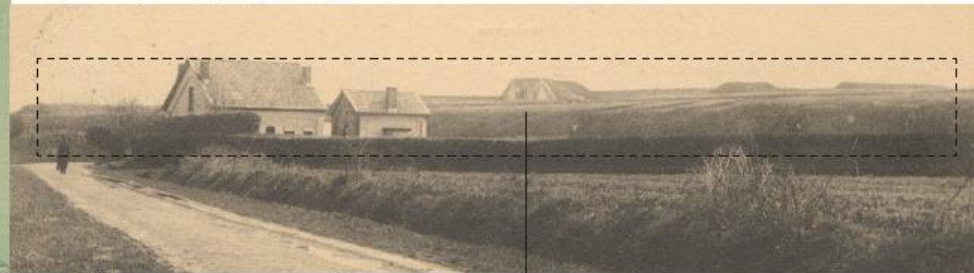
# genius loci: geest van de plek



*Digitaal Hoogtemodel (bron: Geopunt)  
ingezoomd op de loopgraven met  
opvallende kronkelende lijnen >*



*Zicht op de Fortweg, bron: Archief Lier (beeldbank)*





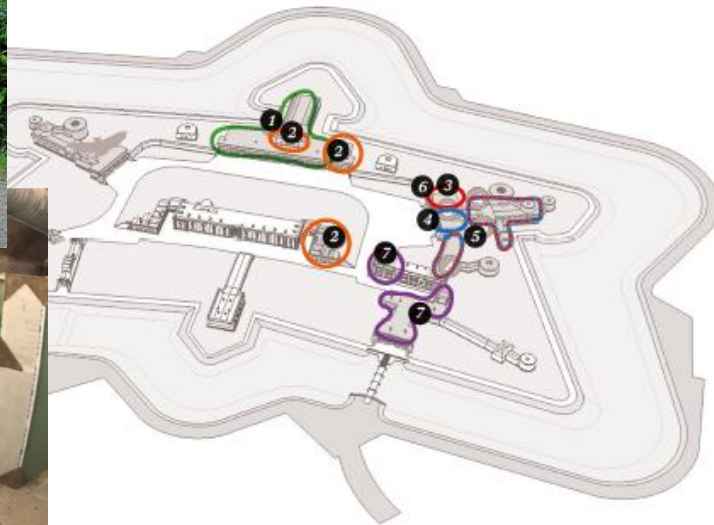
# fort in gebruik



boog-  
schieten



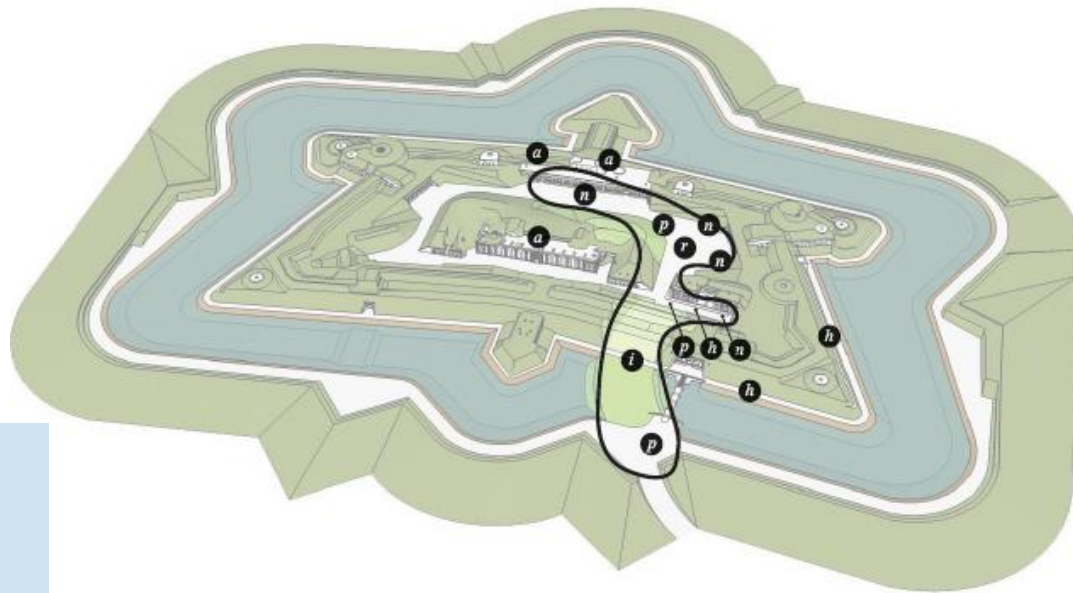
bezoekers met gids:  
582 ('21) en 282 ('22)



drie schietclubs



radio amateurs



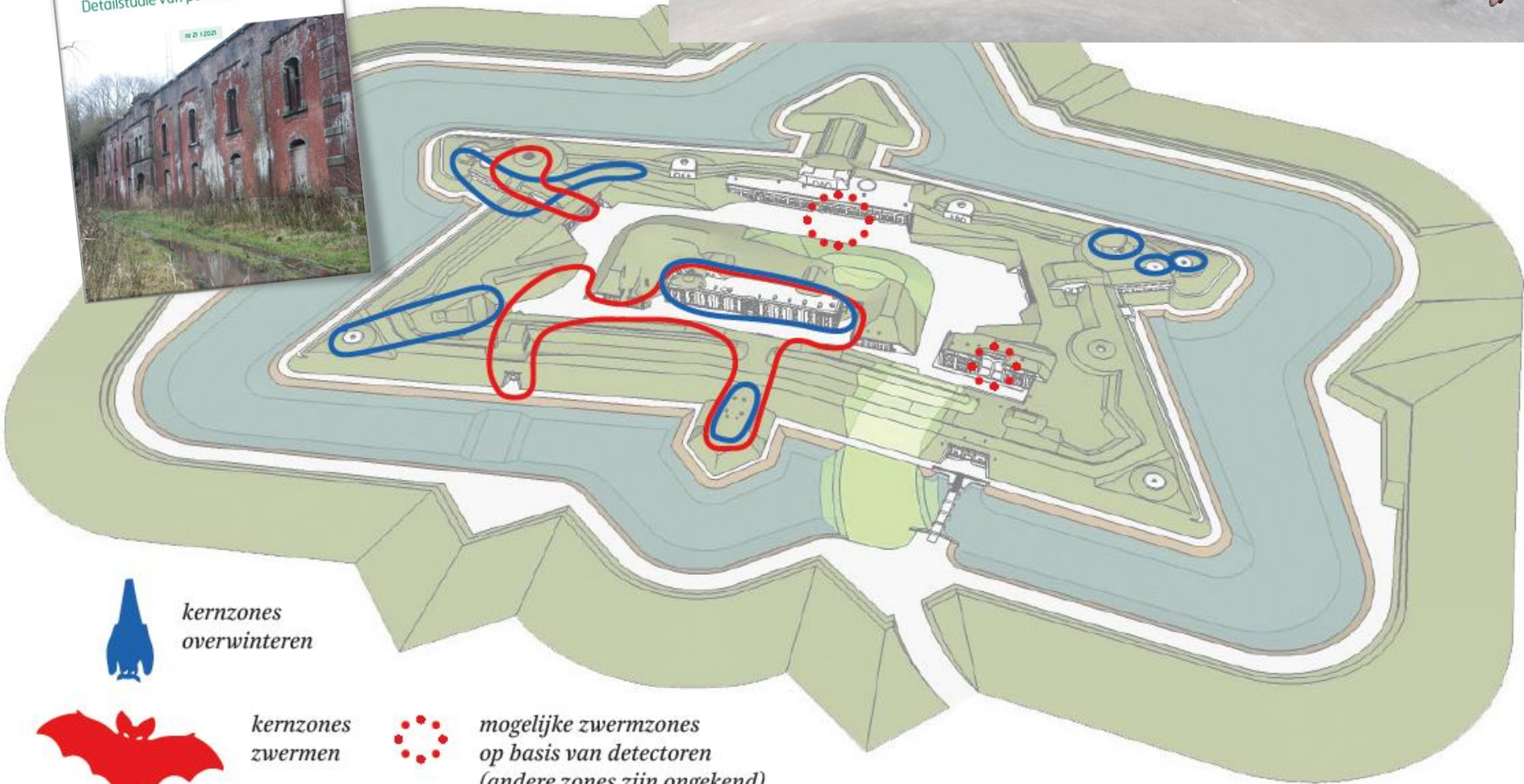
## Timetable benutting

ma di woe don vrij zat zon  
8 12 16 20 24 8 12 16 20 24 8 12 16 20 24 8 12 16 20 24 8 12 16 20 24 8 12 16 20 24

	ma	di	woe	don	vrij	zat	zon
<b>schietclubs</b>							
- Fort Lier (F)				■	■	■	■
- Ledo (L)			■			■	■
- Politieverbroedering Lier (P)						■	■
- politie	■	■	■	■	■	■	■
<b>boogschutters</b>							
KME Sint-Sebastiaansgilde (K)			■	■	■	■	■
Lierse radioamateurs (R)					■	■	■



# fort in gebruik



kernzones  
overwinteren



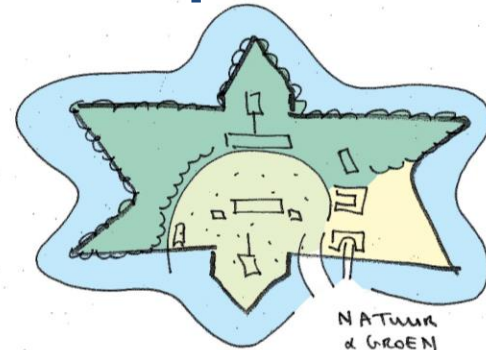
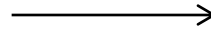
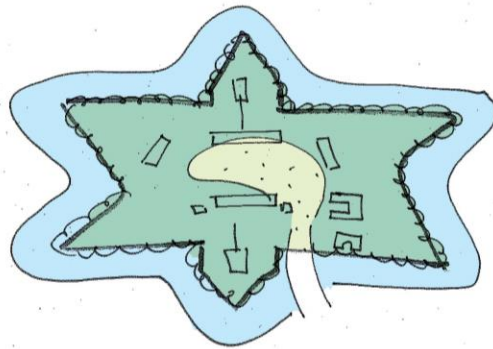
kernzones  
zwermen



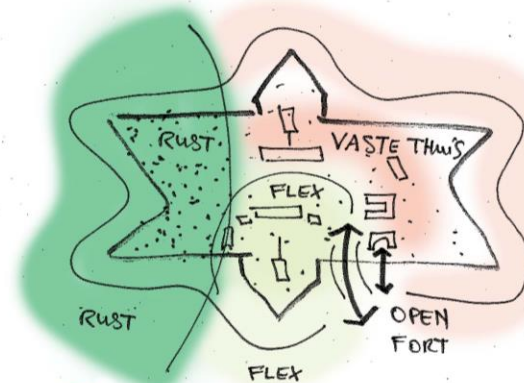
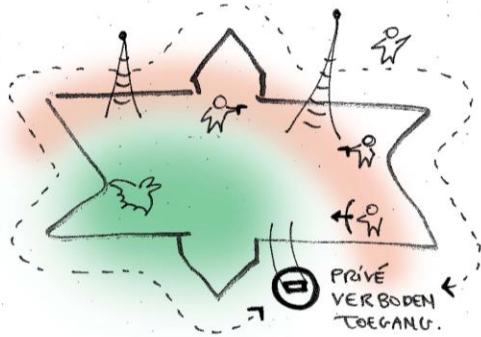
mogelijke zwermzones  
op basis van detectoren  
(andere zones zijn ongekend)



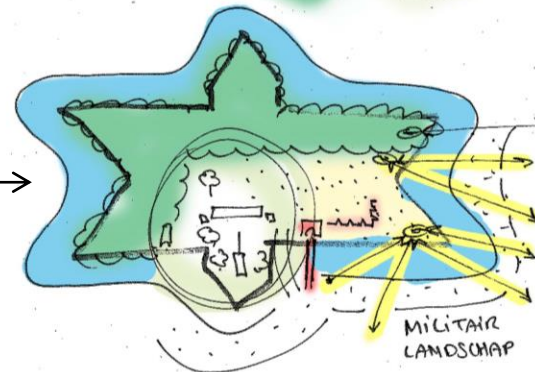
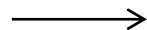
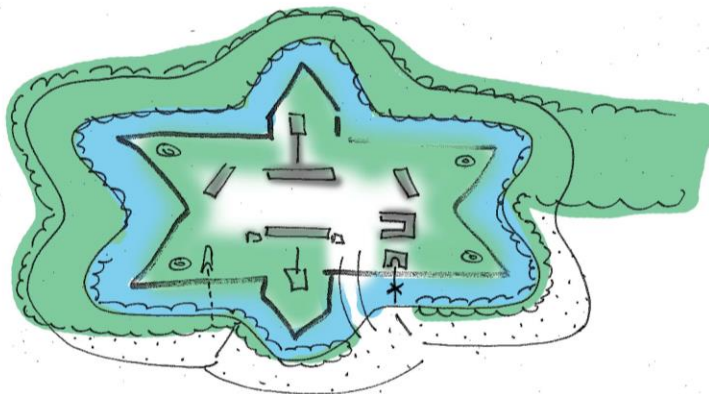
# visie: concepten & masterplan



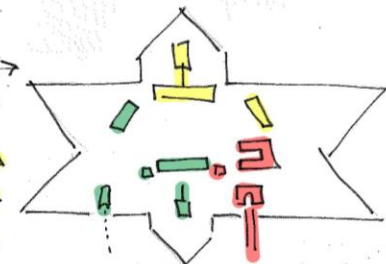
NATUUR  
& GROEN  
ALS BASIS



RUST  
VASTE THUIS  
FLEX  
OPEN FORT



MILITAIRE  
LANDSCHAP



RECONSTRUCIE  
COMFORT  
CONSOLIDEREN  
'SHELTER'



# visie: concepten & masterplan

6. herbestemming **infanteriekazerne**,  
incl. (deel van) overwinteringszone,  
zwermzone, eventuele compensatie,  
**rechter bijgebouw**: water/wind dicht

5. gebouwen verenigingen  
grondig beheer, **duurzaam**,  
parking optimaliseren

7. achterzijde dak,  
helling als tribune,  
binnenplein als  
**centrale ruimte**

4. herstel van  
verdwenen **wal**  
in combi nieuw  
volume ifv ver-  
huis vereniging  
toegangsgeb.

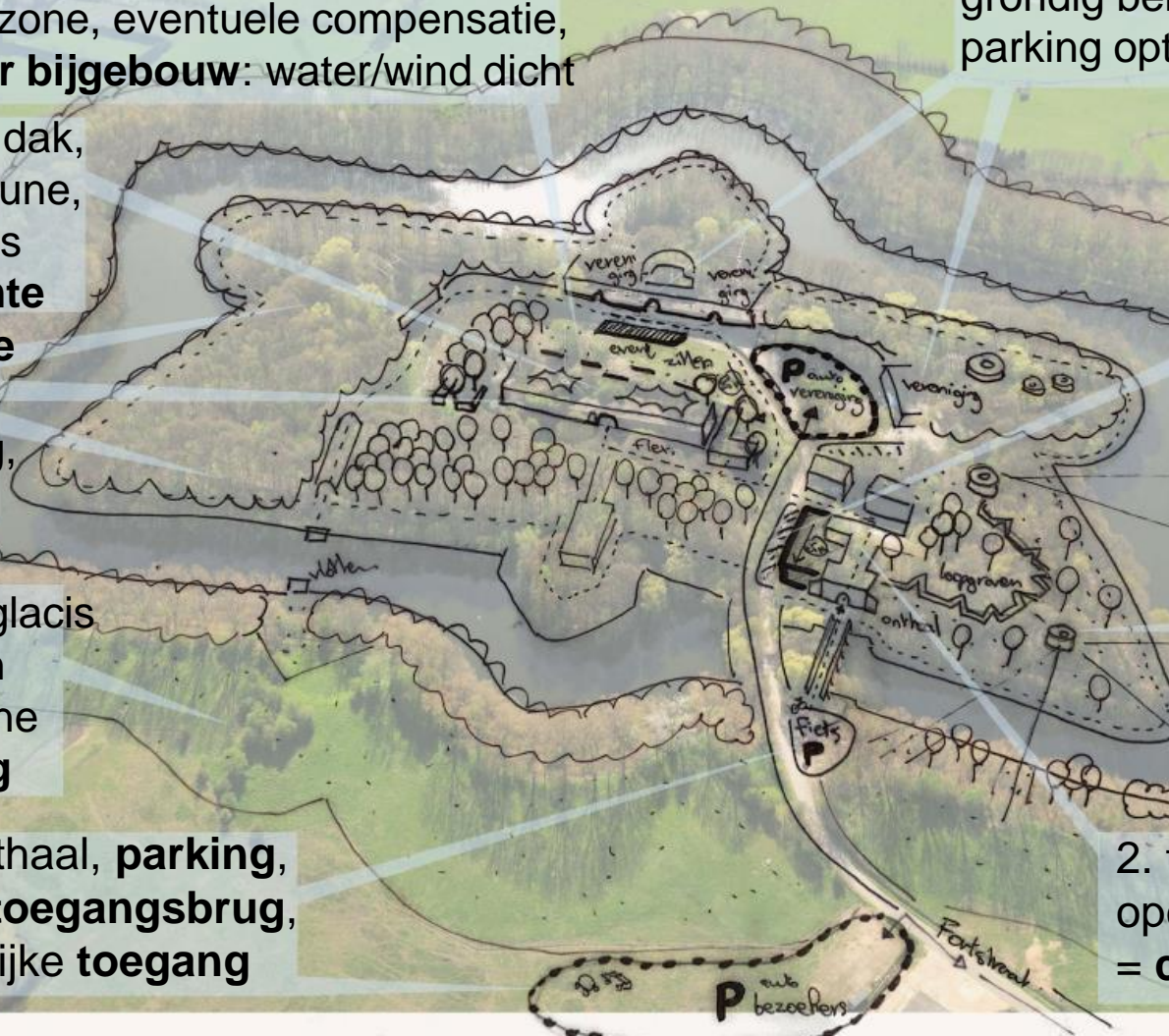
8. behoud **zone**  
**vleermuizen**,  
instandhouding,  
**educatie/info**

3. zone **open**  
**inrichting**,  
aangepast  
beheer en  
inrichting

9. open buitenglacis  
beplanten en in  
**verbinding** zone  
**bosuitbreiding**

1. nieuw onthaal, **parking**,  
restauratie **toegangsbrug**,  
oorspronkelijke **toegang**

2. toegangspoterne  
open, gerestaureerd,  
= **centraal onthaal**







# MASTERPLAN FORT LIER

RFC INTERREG EUROPE

Als onderdeel van het actieplan voor de forten en vestingsteden in de rijnse Antwerpse regio -  
Recapture des Fortena Ciliae  
versie 9 - 2017.2/2022



verleden

heden

'recapture'

toekomst







## Overzicht actieplan

- Beleidsmatig (B) 2 acties
  - Plannen en studies (P) 15 acties
  - Gebruikers: verenigingen, vleermuizen, nieuwe 4 acties
  - Vergunningen (V) 3 acties
  - Overleg en samenwerking (O) 9 acties
  - Subsidie aanvragen (S) 4 acties
  - Terrein-, beheer en infrastructuurwerken (T) 32 acties
  - Recreatie, onthaal, cultuur, evenementen (R) 17 acties
- 86 acties**

**KT = Korte termijn**

**MT = Middellange termijn**

**LT = Lange termijn**

**1 tot 2 jaar**

**3 tot 8 jaar**

**8 tot 24 jaar**

*prioritair en dringend*



*quick win > hefboom*

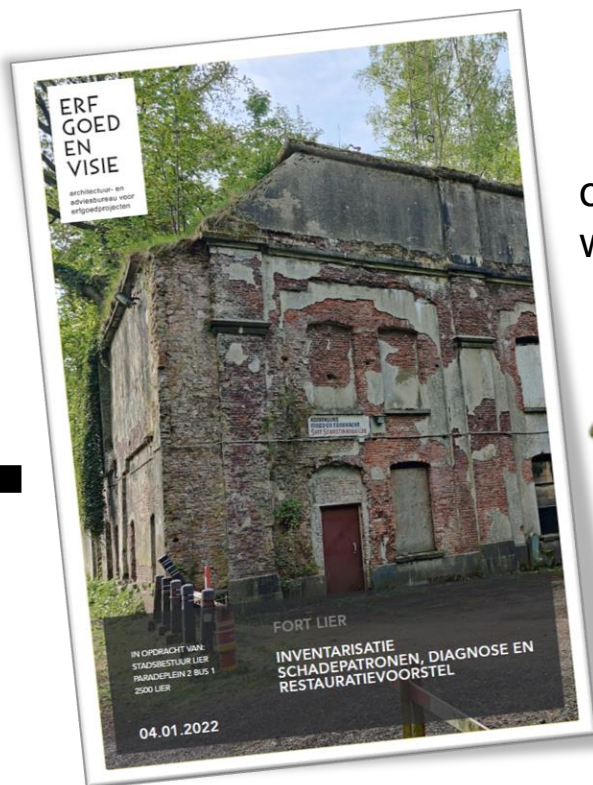


Subsidie aanvragen (S)			
S.1	Profiel(en) maken en pitchten op subsidiekanalen voor het werven van subsidies	KT	TB gebouwen ism RLRL
S.2	Subsidiestromen zoeken, opvolgen en aanvragen (niveau Prov, VL, EU ...): - Subsidiezoeker IGEMO: cultuur, educatie, energie, ... - Provinciale diensten - Regionale samenwerkingen op Vlaams niveau (Fortengordel, Efforts, ..) - Kempens Landschap - Kempens Karakter - RLRL (via Oriom, Pallieterland ...)	KT	TB gebouwen ism RLRL
S.3	Jaarlijkse subsidie van erfgoedproject Kempens Karakter ijm museale ontsluiting (VR, ...)	MT	T & E

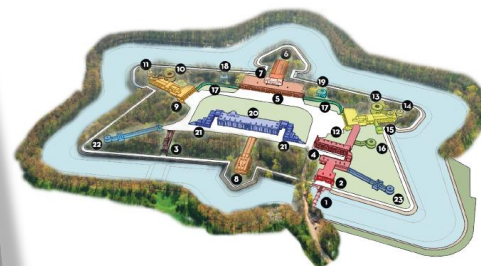
Terrein-, beheer en infrastructuurwerken (T)			
T.1	Rondgang forteiland, binnenzijde fortgracht – incl. beheer en onderhoud	uitgevoerd	TB groen
T.2	Eenmalig onderhoud (gevaarlijke bomen, rond koepels, gracht ...)	KT (Prio)	TB groen
T.3	Vrijmaken rechterbijgebouw door radio amateurs (ifv onderzoek stabiliteit)	KT (Prio)	Verenigingen
T.4	Kleine infrastructuurwerken en regulier onderhoud voor het verzekeren van de werking van de verenigingen (zie PVA*)	KT (Prio)	TB gebouwen
T.5	Collectieve afvalophaal om Fort te leren kennen + structurele aanpak afvalproblematiek gebruikers	KT (QW)	Proper Lier (TB) ism WG Simon Stevin
T.6	Tijdelijk ontsluiten van de brug (zie zomer van het Fort 2022)	KT (QW)	TB gebouwen ism & E
T.7	Koepel Saillant IV volledig beschikbaar maken voor rondleidingen (restanten en aanpassingen Interbellum)	KT (QW)	TB gebouwen ism Simon Stevin
T.8	Structureel onderhoud van het groen op een correcte manier ((gevaarlijke bomen, rond koepels, rondgang <b>binnenkant fortgracht</b> )	KT	TB groen
T.9	Veiligheidswerken en dringende beheerwerken, beveiligen exterieur voor gebruikers en passanten (zie PVA*)	KT	TB gebouwen ism TB groen
T.10	Elektriciteit verbeteren	KT	TB gebouwen ism TB openbaar domein
T.11	Demoneren en consolideren van de ijzeren poort ter voorkoming van verdere schade in afwachting van restauratie	KT	TB gebouwen
T.12	Archeologie: in analogie met andere forten opgravingen, recupereren persoonlijke spullen, koppelen persoonlijke verhalen, gebruiken als promo	KT tot LT	Overkoepelend ism WG Simon Stevin, Kempens Karakter
T.13	Landschappelijke restauratie loopgraven	MT (QW)	
T.14	Bebossingsopgave ruimere omgeving	MT	TB groen ism bosgroep







opgedeeld in 10 werkzaamheden:



€ 7.353.989,75



FORT LIER  
**planèt**  
FASCINEERT



# Hey ! samenwerking



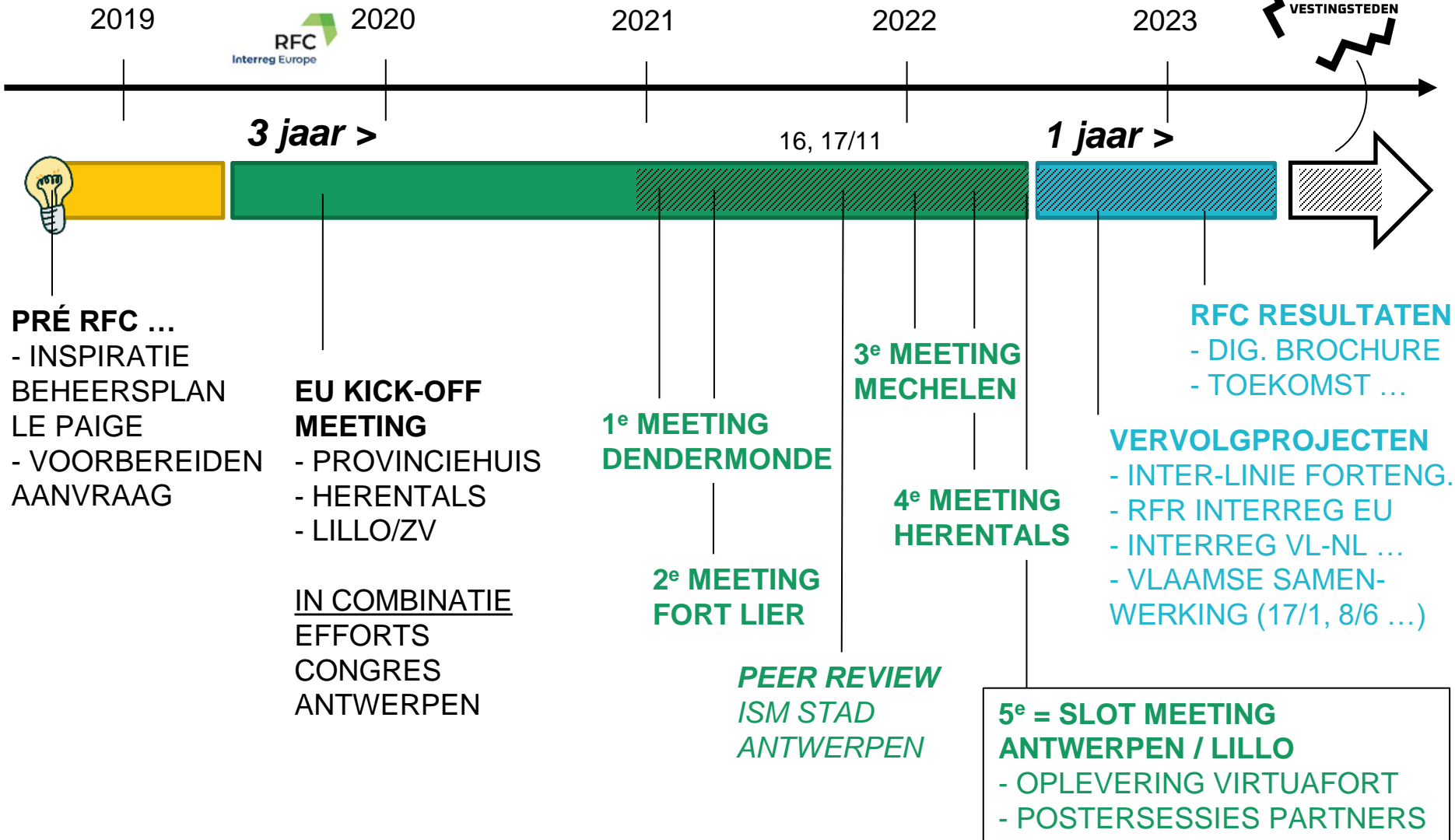
- RFC proces en resultaten
- Getuigenissen van partners



# RFC = proces

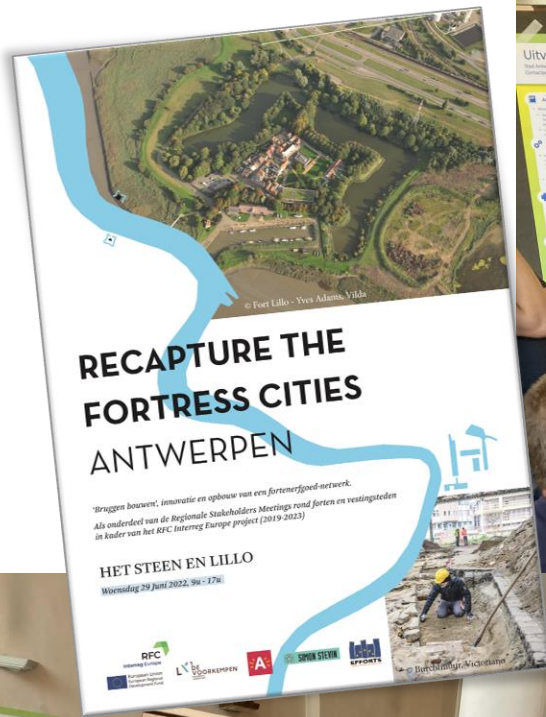


periode intense regionale samenwerking





# RFC



### "Vestingstad Zoutleeuw"

Stad Zoutleeuw & IOED Zuid-Hageland i.s.m. Regionaal Landschap Zuid-Hageland  
 Locatie: stad Zoutleeuw, provincie Vlaams-Brabant

**ACHTERGROND**

**Anleiding:**  
 Samenwerkingsovereenkomst tussen stad Zoutleeuw en IOED Zuid-Hageland (sinds 2020) met de ambitie om meer in te zetten op erfgoed en leefgoedovername.  
 → kansen om het vestingverleden, als 'USP' binnen de ruimere omgeving, onder de aandacht te brengen.

**Historische context:**  
 Zoutleeuw was in de 17<sup>de</sup> eeuw een strategisch belangrijke voorpost aan de oostgrens van Brabant.  
 De Spaanse citadel is sinds 1987 beschermd als stadsgedicht en sinds 2016 beschermd als archeologische site.

**Stad Zoutleeuw is lid van:**

- Simon Stevin VVC, sinds 2021
- EFFORTS, sinds 2022

**HET PROJECT**

Diverse actiepunten rond het vestingverleden van Zoutleeuw:

- Kennisopbouw
- Ontluiting naar een breed publiek
- Geplande terreinrealisaties

→ Meer info op de volgende posters

**CONTACTPERSOENEN**

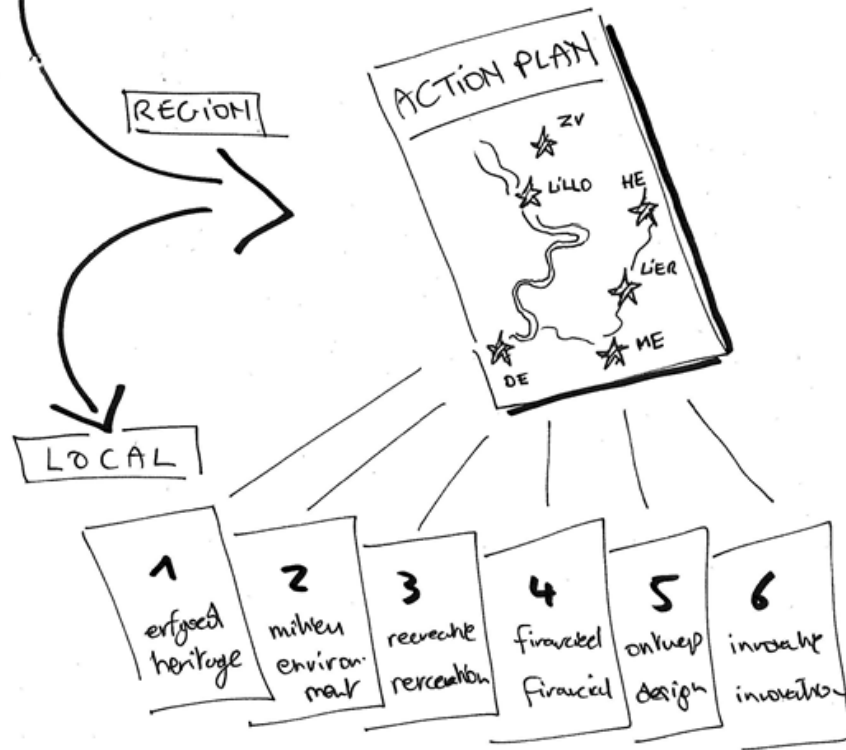
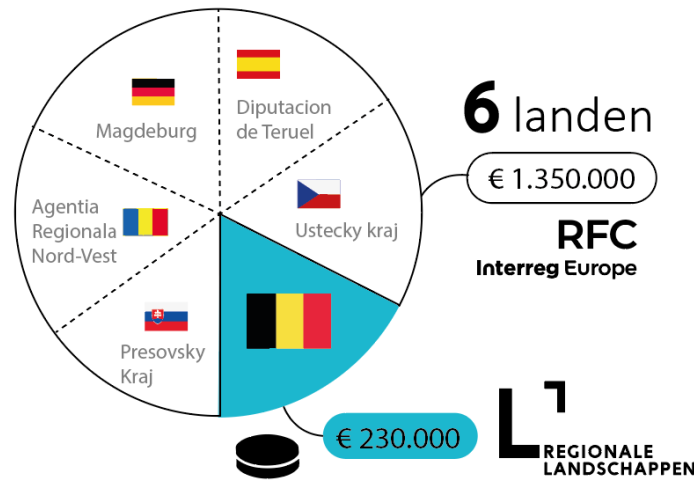
Jessica Quirant  
 Regionaal Landschap Zuid-Hageland  
 jessica.quirant@ioed.be

Jesse Oude  
 Stad Zoutleeuw  
 jesse.oude@zoutleeuw.be

Margie Hoovers  
 IOED Zuid-Hageland  
 margie.hoovers@ioed-zuidhageland.be

Logos: RFC Interreg Europe, ZOUTLEEUW, IOED, L'ZUID-HAGELAND, EFFORTS, Provincie Vlaams-Brabant, Provincie Antwerpen, Provincie Limburg, Provincie Noord-Holland, Provincie Utrecht, Provincie Zeeland, Provincie West-Vlaanderen, Provincie Friesland, Provincie Groningen, Provincie Drenthe, Provincie Overijssel, Provincie Gelderland, Provincie Noord-Brabant, Provincie Limburg, Provincie Noord-Holland, Provincie Utrecht, Provincie Zeeland, Provincie West-Vlaanderen, Provincie Friesland, Provincie Groningen, Provincie Drenthe, Provincie Overijssel, Provincie Gelderland, Provincie Noord-Brabant



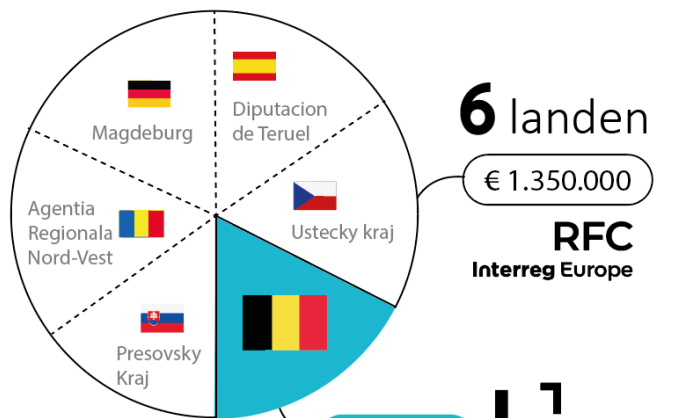


- **Kennisuitwisseling** in **EU** over fortificaties: in zes thema's workshops, studiebezoeken ...
- Op **regionale schaal** weinig acties (enkel Fortengordels) > **EU methode in samenwerking** als leidraad regionale meetings
- Op **lokaal niveau** verbetering in **beleid en opstart van acties**





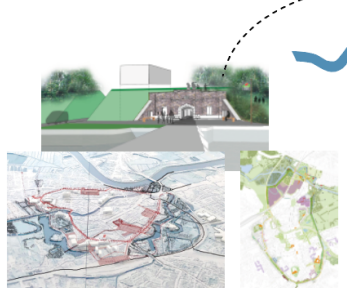
WIM DEBAENE  
**RECAPTURE THE FORTRESS CITIES (RFC)**



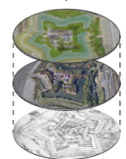
€ 230.000  
**REGIONALE LANDSCHAPPEN**  
via  
- subsidies (EU, VL ...)  
- financiering gemeenten

**x4**

€ 970.000  
**aan acties**



Blue Deal 'Kroonwerk'  
= natte natuur Vesten Herentals (€ 300.000)



**VIRTUAFORT RFC pilot action**  
VR in Fort Lillo (€ 75.000)

- 3** toekomstplannen (circa € 280.000)
- visie Vesten Herentals
  - masterplan, beheersplan en positioneringsrapport Fort Lier
  - masterplan Vestinggordel Dendermonde (Open Oproep)



**+ 2.000**  
bezoekers tijdens Zomer in Fort Lier (€ 30.000 in 2022)

**[inter] LINIE**  
bovenlokaal cultuurproject over Vesting Antwerpen ism zeven erfgoedcellen 2023-2025 (€ 285.000)



# DE VOORBIJE JAREN HEBBEN WE EEN MOOI **NETWERK** UITGEBOUWD. WE ONTMOETEN ELKAAR OP REGELMATIGE BASIS ROND SPECIFIEKE THEMA'S.

## 2021-2022



- 1 Vestingsteden en forten in groen en blauw
- 2 Forten, visie en financiering
- 3 Vestingen - recreatie, toerisme en beleving
- 4 Vestingsteden - ruimtelijke planning en landschapsarchitectuur
- 5 Bruggen bouwen, netwerken opzetten

[KLIK HIER VOOR MEER INFO ↓](#)



**Wim Debaene, coördinator project Recapture the Fortress Cities (RFC) Regionale Landschappen**

“Het RFC project blijkt een enorme stimulans, niet enkel binnen de Antwerpse Regionale Landschappen maar ook verder op Vlaams niveau. In de toekomst werken we graag verder samen rond dit verhaal van vestingsteden en fortificaties, door inzet van gerichte expertise kunnen we overgaan naar mooie acties en uitvoeringen op terrein.”

De Regionale Landschappen zijn over heel Vlaanderen actief rond behoud en versterken van natuur, erfgoed & streekidentiteit, klimaat, draagvlak en beleving. We brengen inwoners en partners samen rond een wervend landschapsverhaal dat inspireert en voor verbondenheid zorgt.

[www.regionalelandschappen.be](http://www.regionalelandschappen.be)



# HERENTALS EN KROONWERK

IN DE KIJKER



Mien van Omen, burgemeester van Herentals



"Wij zijn fier dat het Recapture the Fortress Cities-project in onze stad het licht zag. We blijven geëngageerd om samen met de andere Vlaamse vestingsteden deze troef die vestingerfgoed toch is, verder te gaan uitspelen."



3D-SIMULATIE VESTEN



# MASTERPLAN FORT LIER

BEHOUD DOOR ONTWIKKELING

IN DE KIJKER

PARTICIPATIE



Droom



het FORT



Stéphanie D'Hulst, deskundige Onroerend Erfgoed Stad Lier

"Fort Lier is een fort van de Antwerpse fortengordel dat ongekend en onbemand is bij het grote publiek. Nochtans zijn er niet veel forten met een groen karakter zo dicht gelegen bij een bruisend stadscentrum. Deze situatie is uniek en schept enorm veel mogelijkheden. Het RFC-project heeft ons de kans geboden om in te stappen in een boeiend Europees project met een begeleiding en onderzoek van het masterplan voor Fort Lier. Bovendien heeft de regionale en Europese samenwerking heel wat inspiratie gegeven, zo hebben we vanuit stad Lier de workshop rond het thema financiering en visie georganiseerd."





# 400 JAAR VESTINGSTAD ZANDVLIET

IN DE KIJKER



Pieter Linders, programmator cultuur, erfgoed & projecten district Berendrecht-Zandvliet-Lillo

"Met een lezing, een gegendste rondleiding, een expo met reproductie van oude kaarten, infopanelen op straat en een nieuwe brochure met wandelkaart laten we de geschiedenis van de vestingstad herleven. Ook komen er digitale uitbreidingen op de brochure en de wandelkaart. Het RFC-project inspireerde mee de tot standkoming van deze initiatieven. Met behulp van specialisten zoals professor Piet Lombaerde, zijn we veel meer te weten gekomen over de boeiende en leerrijke geschiedenis van Zandvliet, zo is bv. de unieke spionagekaart uit 1627 als bijzondere troef naar boven gekomen."





# VESTINGGORDEL DENDERMONDE

IN DE KIJKER



**Rik Rousseau, diensthoofd ruimtelijke ordening en stadsontwikkeling**

"De meerwaarde van het RFC-project is dat het een start gaf aan het delen van expertise tussen Vlaamse steden, om zo te komen tot concrete lokale projecten. Deze samenwerking moet worden bestendigd in de toekomst, een soort Vlaamse samenwerking van vestingsteden."





# VISIT MECHELEN

IN DE KIJKER



Els Van Zele, Visit Mechelen

"De deelname aan dit Europees project over fortenerfgoed creëerde een hefboom voor het lokaal beleid. De principes waren: laat nieuwe kansen in een vroeg stadium beleefd worden en stuur bij als er nieuwe ontwikkelingen zijn."

[visit.mechelen.be](http://visit.mechelen.be)



FIETSKAART





# VESTING ANTWERPEN

IN DE KIJKER



**Karen Minsaer,**  
afdelingschef Onroerend  
Erfgoed en Archeologie  
stad Antwerpen

“Bij de stad Antwerpen zijn we echt gepassioneerd door Vesting Antwerpen en de fortengordels. We zijn erg onder de indruk van de experten die onze vragen zorgvuldig hebben bestudeerd. Dankzij de Peer review zien we nu alles een stuk duidelijker rond de functionele structuur, financieringsvraagstuk en communicatie. We moeten nu bedenken welke rol de stad kan nemen, maar we hebben veel vrucht tot nadenken, met zeer concrete input en suggesties over de volgende stappen die we moeten nemen.”

[www.fortengordels.be](http://www.fortengordels.be)





## ZOUTLEEUW

Zoutleeuw wil ten volle zijn vestingerfgoed aanwenden voor lokale toeristische ontwikkeling en klimaatmaatregelen.

Dit startte alvast met de organisatie van een lezingenreeks, de ontwikkeling van een educatief scholenaanbod en van een wandelroute met audiogids (in de izi.Travel-app). Verder werkt Zoutleeuw aan de aanvraag van een archeologisch syntheseonderzoek (in voorbereiding, samen met enkele andere vestingsteden), de fasegewijze uitbouw van een bezoekerscentrum, de uitbouw van een re-enactmentgroep uit de Spaanse tijd en de organisatie van 'immersieve vestenwandelingen' voor scholen en het brede publiek. Ook heeft Zoutleeuw de ambitie om versnipperde vesting- en citadelpercelen verder aan te kopen, wat op terrein kansen biedt om te werken aan een landschappelijke accentuering van de vestingwerken én aan waterproblematieken, zoals overstromingen en droogtes.



## UDENAARDE

Udenaarde heeft vele ontwikkelingstroeven, en dat is ook zijn vestingverleden. Na de heraanleg van het ravelijn tot modern stadspark, wil de stad in een publiek-private samenwerking kijken hoe het Wellington-Barrière 19de eeuwse Kezelfort ook kansen kan bieden aan natuur en toerisme, met aandacht voor restauratie en educatie. Udenaarde kijkt hiervoor ook naar samenwerking met andere Vlaamse steden en Europese partners.

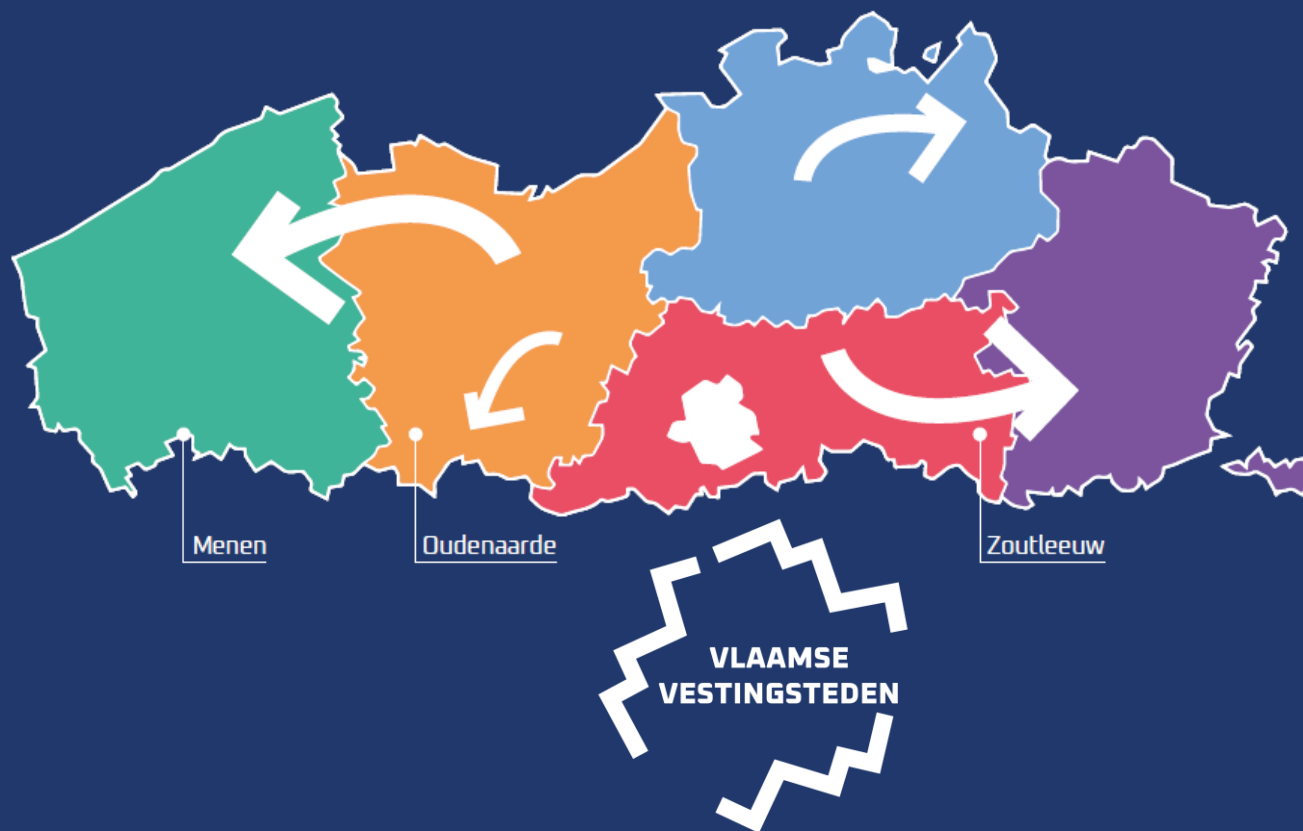




# DE **SAMENWERKING** WILLEN WE DE KOMENDE JAREN BESTENDIGEN EN OOK VERSTERKEN EN UITBREIDEN MET NIEUWE STEDENPARTNERS

## 2023-...

GOVERNANCE - FINANCIERING - INNOVATIE - PLANNING - PARTNERS - GOOD PRACTICES - EXPERTISE



Rafaël Deroo, secretaris-generaal Europese Federatie van Vestingsteden

“Met het idee om het Fortengordelsproject een innovatief instrument van regionale ontwikkeling te maken, wil EFFORTS met lokale en regionale partners meewerken om van de Antwerpse fortengordel een voorbeeld te maken van hoe Europees fortenerfgoed groene en innovatieve oplossingen kan bieden voor stedelijke uitdagingen. Daarom werken EFFORTS en Regionale Landschappen mee aan een Vlaamse samenwerking van vestingsteden.”

[www.efforts-europe.eu](http://www.efforts-europe.eu)



# VIRTUAFORT LILLO

DUURZAAM BEHOUD EN TOEGANKELIJKHEID VAN MILITAIRE SITES

IN DE KIJKER

## "EXPERTISE EN INSPIRATIE"

RFC's  
pilot project



Frederick Bruneel, Projectcoördinator  
Publieke Ruimte Stad Antwerpen

"De VR-toepassing blijkt een grote meerwaarde als visuele tool bij de ontwerpmatige vertaling van het masterplan Lillo naar concrete uitvoeringsplannen. Daarnaast heeft het ook het draagvlak van het project bij de bewoners vergroot, 2D-ontwerpplannen zijn immers niet altijd zo leesbaar. Als je letterlijk doorheen het ontwerpplan kan wandelen, worden de geplande ingrepen veel duidelijker. VirtuaFort zal bovendien de beleving van Lillo enorm vergroten. VR is een mooi middel om in te zetten voor toerisme, als museaal element en als informatietool in het onthaal om groepen wegwijs te maken in het fort en up to date te houden over de lopende infrastructuurwerken. Het fort in 1640 op een interactieve manier ontdekken heeft een grote toeristische, historische en educatieve waarde en dat willen we graag in het fort een permanent karakter geven. De kerk van Lillo lijkt ons een ideale plaats, gekoppeld aan commerciële en andere soorten activiteiten binnen een ruimere onthaalfunctie."





# Innovatieve insteeken



<http://heritage.visualdimension.be/FortLillo/>

- Virtuafort in Lillo
- Erfgd zkt > Interlinie



# ... versterk de omgeving

## Stimuleren van opgaves in verschillende sites

- ★ Herentals
- ★ Lier
- ★ Mechelen
- ★ Zandvliet
- ★ **Lillo**
- ★ Dendermonde



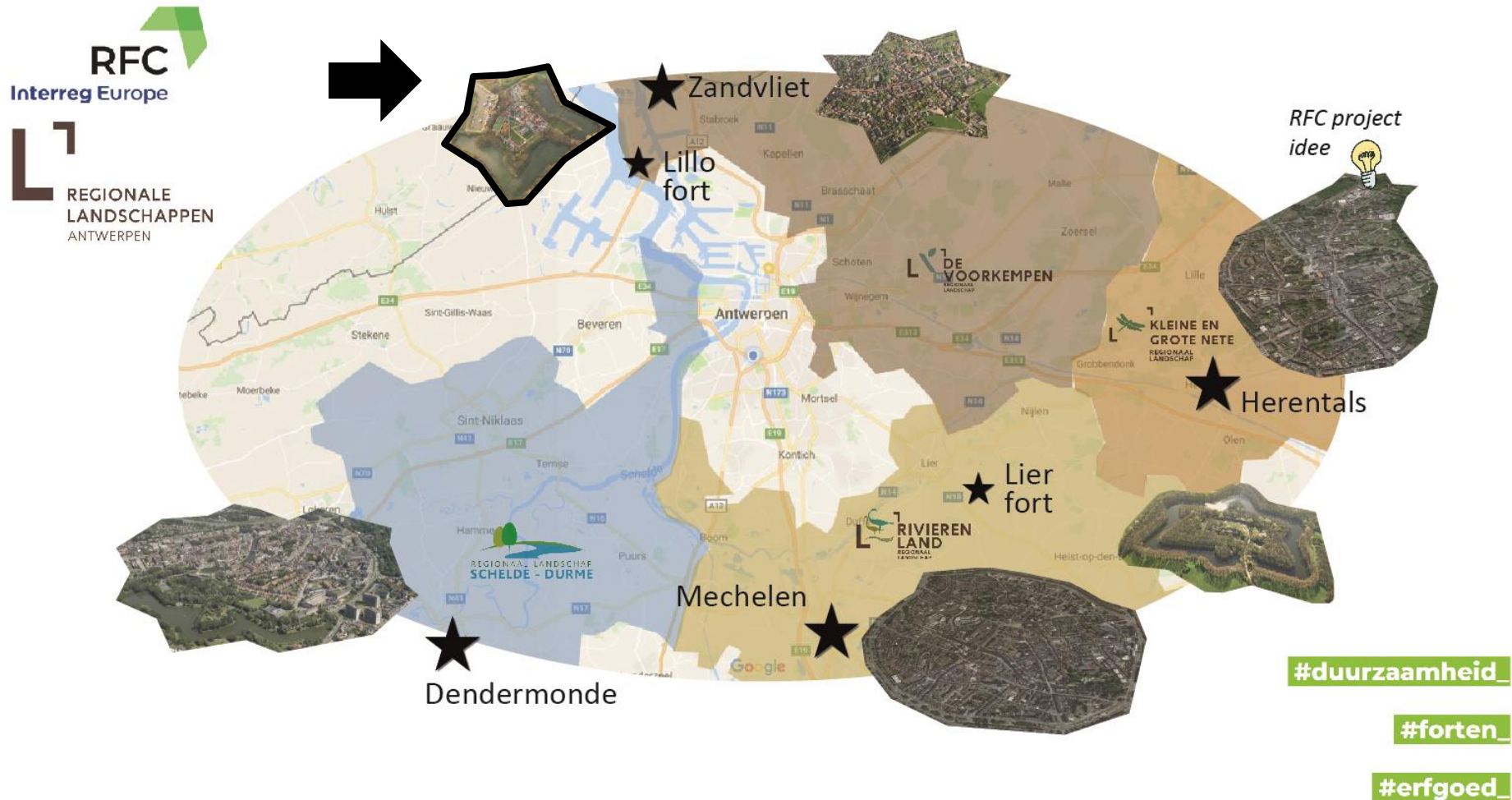
- 1 preservation  
cultural & military  
heritage.
- 2 nature and environment  
management.
- 3 economic aspects.  
financing mechanisms.
- 4 social use. recreation  
public space tourism.
- 5 urban planning  
infrastructure.
- 6 innovation.





# ... versterk de omgeving

## Stimuleren van opgaves in verschillende sites











Start

Fort Lillo - 1640





Start

Lillo-Fort - 2028



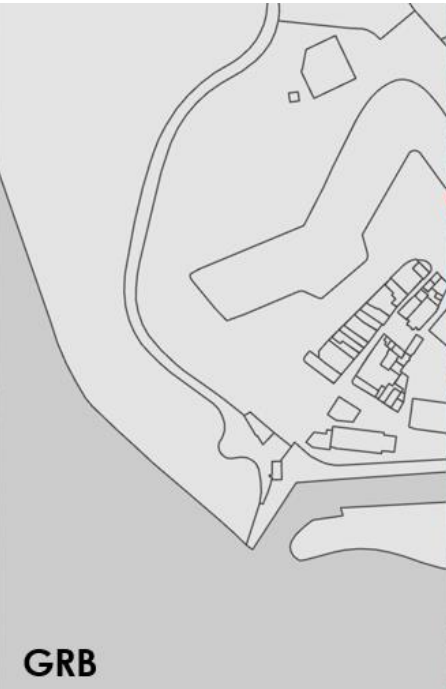






<http://heritage.visualdimension.be/FortLillo/>

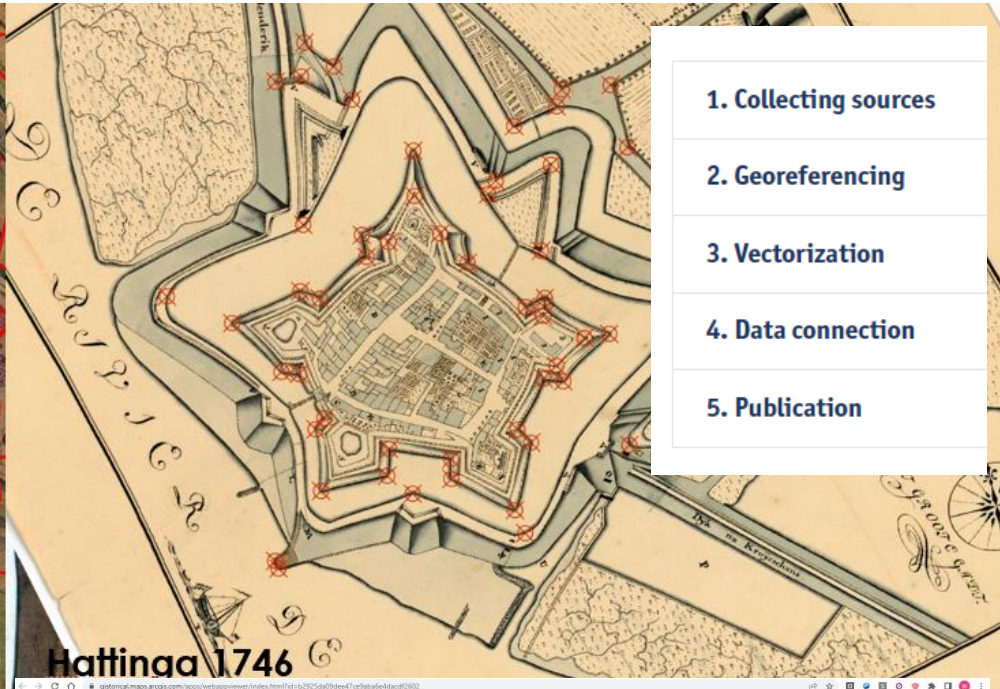




GRB



Primitief kaster 1818 (FR)



Hattinga 1746

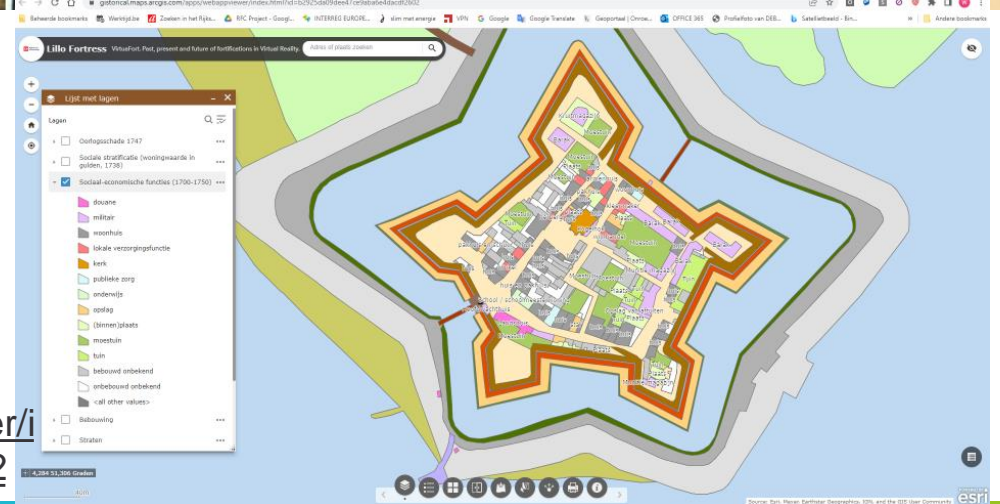
1. Collecting sources
2. Georeferencing
3. Vectorization
4. Data connection
5. Publication

**Visit the special project website! →**

<https://www.uantwerpen.be/en/projects/virtual-technology-for-resilient-fortification-heritage/historical-reconstruction/>

**To the interactive web viewer →**

<https://gistorical.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=b2925da09dee47ce9aba6e4dacdf2602>









# Congres 'Bestemming Erfgoed: in gesprek met de plek'

26.10.2023

27.10.2023



Agentschap  
Onroerend Erfgoed



TOERISME  
VLAANDEREN

## Lillo, verborgen parel in de haven

We nemen de waterbus naar het pittoreske Schelgedorpje Lillo voor een bezoek aan fort Lillo, een van de oudste forten rond Antwerpen. Het fort, gebouwd in 1578, moest de militaire controle van de scheepvaart op de Schelde, de levensader van Antwerpen, verzekeren. Vanaf de steiger van Lillo zie je niet alleen de huisjes in het dorp opdoemen, maar heb je ook een weids uitzicht over de Antwerpse haven. Spot het Deurganckdok, Fort Liefkenshoek en zelfs Doel. De combinatie van een virtuele en fysieke erfgoedbeleving geeft een brede invulling aan het verleden, het heden en de toekomst van het eeuwenoude fort Lillo.

Welke moderne digitale technieken en tools kun je inzetten om de erfgoedbeleving te verhogen? Hoe breng je een verhaal op maat van doelgroepen? Hoe schakel je erfgoed in als integrale oplossing voor toekomstige uitdagingen zoals klimaat, woonbeleid, toerisme ...?

Tijdens de terugvaart kun je als deelnemer reflecteren over deze ervaring en je mentaal voorbereiden op het wereldcafé in de namiddag.

### Praktisch

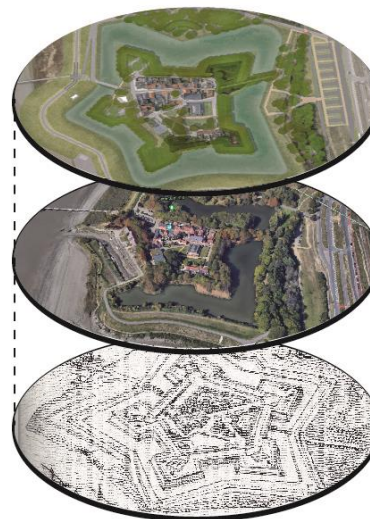
- **Maximum aantal personen:** 40
- **Locatie:** Lillo
- **Praktisch:** Vertrek vanuit het Steen in Antwerpen. Via de waterbus naar Lillo en terug. Nadien te voet naar de Handelsbeurs.

Agenda

### Verschillende locaties in het centrum van de stad

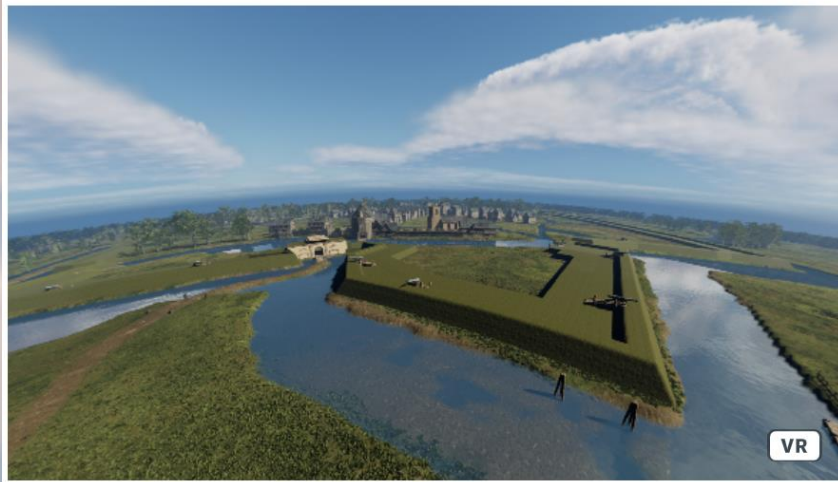
Grote Markt 1, 2000 Antwerpen

Donderdag 26 oktober 2023 tot vrijdag 27 oktober 2023  
9.00 - 16.00 uur





Buitenkant bastion Kroonwerk/buitenhoek van de gracht/vijver Le Paige. Links zicht naar de (toegang tot de) Nederpoort, rechts zicht richting Kattenberg.



<https://www.herentals.be/3d-simulatie-van-de-vesten>

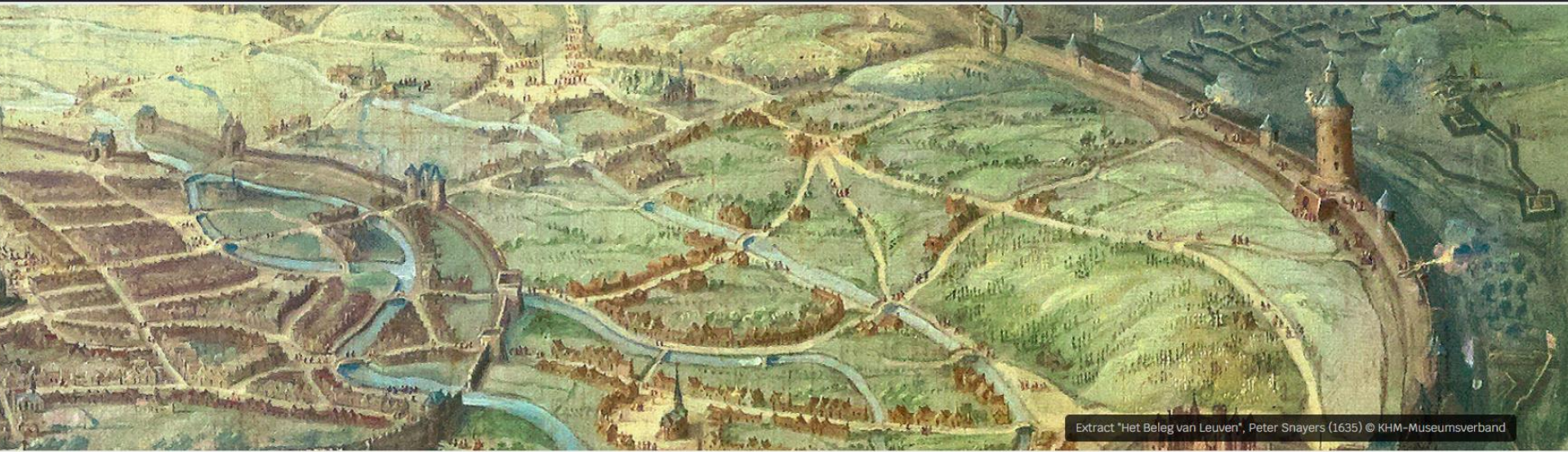




<https://www.lovanium.org/>



Verloren Kosttoren



Extract "Het Beleg van Leuven", Peter Snayers (1635) © KHM-Museumsverband



# Inter\_Linie, dat zijn kunstenaars en artiesten in Vesting Antwerpen!



INTER  
\*LINIE



Vlaanderen  
verbeelding werkt

<https://www.rldv.be/projecten/inter-linie>





# Inter\_Linie, dat zijn kunstenaars en artiesten in Vesting Antwerpen!

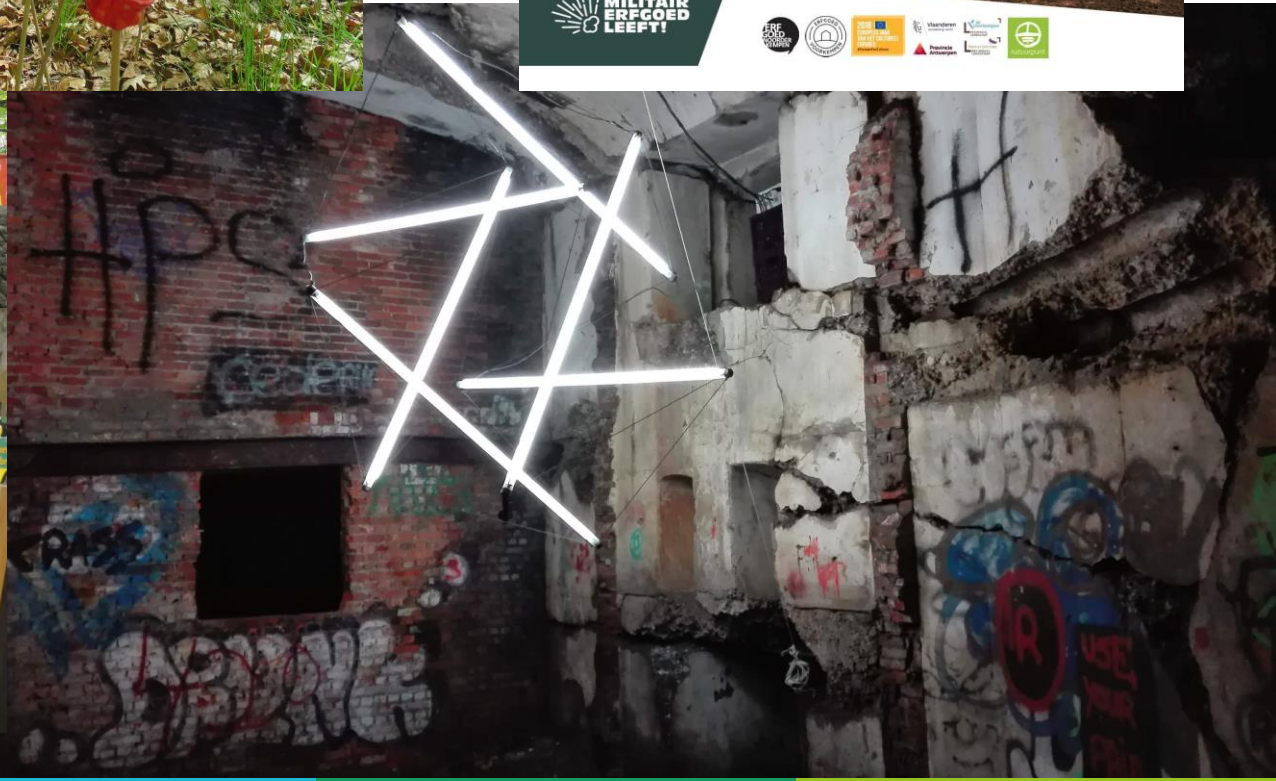


**INTER  
\*LINIE**



**Vlaanderen**  
verbeelding werkt

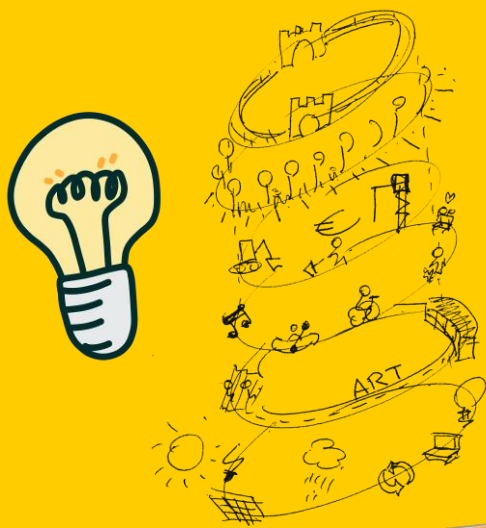
<https://www.rldv.be/projecten/inter-linie>





# ... versterk de omgeving

visie



samen-  
werking



innovatie



INTER  
\* LINIE



Wim Debaene

*landschapsarchitect, ruimtelijk planner*

[wim.debaene@rldv.be](mailto:wim.debaene@rldv.be)

+32 496 10 38 84

<https://www.regionalelandschappen.be/publicaties/rfc>